

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

І. С. Міронова

**Дидактика історії.
Спецкурс з джерелознавства,
історіографії та методики
викладання історії**

Методичні рекомендації
для студентів спеціальності
«Історія та археологія»

Випуск 246

Миколаїв 2017

УДК 371.016:930.1/2(076)

М 64

Рекомендовано до друку вченою радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили (протокол № 9 від 11.05.2017 р.).

Рецензенти:

Діанова Н. М., доктор історичних наук, професор кафедри історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Михайлуца М. І., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного морського університету;

Олянич В. В., доктор історичних наук, професор кафедри соціально-економічних дисциплін Харківської гуманітарно-педагогічної академії.

М 64

Міронова І. С. Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії. Методичні рекомендації для студентів спеціальності «Історія та археологія» / І. С. Міронова. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. – Випуск 246. – 96 с. (Методична серія)

У методичних рекомендаціях вміщено вимоги та поради до підготовки семінарських занять, завдання для самостійної роботи, тести для самоконтролю, словник термінів і понять, рекомендовану літературу для студентів спеціальності «Історія та археологія».

Методичні рекомендації призначені для студентів та викладачів.

УДК 371.016:930.1/2(076)

© Міронова І. С., 2017

© ЧНУ імені Петра Могили, 2017

ISSN 1811-492X

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Інформаційний обсяг навчальної дисципліни	9
Методичні рекомендації до підготовки семінарських занять.....	12
Тести для самоконтролю	62
Індивідуальна навчальна робота зі студентами	69
Словник термінів і понять.....	76
Список рекомендованої літератури	84

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Ідеалом сучасного навчання є особистість не з енциклопедично розвиненою пам'яттю, а з гнучким розумом, зі швидкою реакцією на все нове, з повноцінними, розвинутими потребами дальшого пізнання та самостійної дії, з добрими орієнтувальними навичками й творчими здібностями.

У період сьогодення дидактика історії перетворюється в самостійну наукову дисципліну, що володіє специфічним предметом і соціальними функціями. Проблема полягає в обґрунтуванні необхідності нового наукового напрямку в галузі вивчення, моделювання та організації сучасної історичної освіти.

Традиційно вважається, що історична освіта представлена організованим пізнанням історії в середніх загальноосвітніх школах, професійних і вищих навчальних закладах. Орієнтація сучасної школи на гуманізацію процесу освіти і різнобічний розвиток учня має на увазі необхідність гармонійного поєднання безпосередньо навчальної діяльності, в межах якої формуються базові знання, вміння та навички, з діяльністю творчою, пов'язаною з розвитком особистісних задатків учнів, їхньої пізнавальної активності, здатності самостійно розв'язувати нестандартні завдання, проявляти такі індивідуальні якості як вигадка, кмітливість, здатність до творчого пошуку, аналіз та синтез, вміння робити власні висновки.

Сьогодні можна виділити декілька напрямків залучення учнів до історичного минулого. Уперше дитина стикається з історичним досвідом у процесі сімейної освіти. Удома вона знайомиться з казками, сімейними розповідями і реліквіями. У міру дорослішання відбувається її зустріч з пам'ятками історії та культури в межах середовища проживання (міста, країни) через засоби масової інформації, екскурсії, туристичні поїздки, художню літературу. Фактично до моменту початку отримання систематичної історичної освіти в учнів складається донаукова історична картина світу, яка представлена системою історичних уявлень, часто емоційно забарвлених, хаотичних і несистематизованих.

Другий шлях отримання історичної освіти пов'язаний з включенням історичного матеріалу у зміст загальної освіти. У

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

навчальних предметах початкової школи історичні знання представлені у вигляді самостійних описових текстів у підручниках з дитячої літератури, історичних довідок у підручниках математики тощо. Тобто, у всіх навчальних предметах є історичні знання як допоміжні, як засіб посилення зацікавленості, показу основних тенденцій у науковому пізнанні.

Третій шлях представлений систематичним вивченням історії як навчального предмета, що відображає основи історичної науки. Історична освіта є багаторівневим, багатоаспектним явищем, що реалізує безліч функцій. Цей підхід означає, що можна виділити три рівні пізнання та організації історичної освіти: дидактичний, методичний і технологічний. На дидактичному рівні виявляються закономірності, принципи і моделі розвитку в учнів історичної свідомості. Ці стратегічні орієнтири можуть виступати основою для розробки варіативних методичних проєктів та систем організації історичної освіти з урахуванням специфіки освітньої програми навчальної установи. Технологічний рівень передбачає розробку управлінського аспекту, пов'язаного з управлінням діяльністю учнів, що долучаються до історичної свідомості.

Соціокультурне середовище, в якому відбувається реалізація цілей історичної освіти, істотним чином змінилося. Система шкільної історичної освіти стала варіативною, плюралістичною. У практиці роботи сучасних вчителів історії активно використовується світовий педагогічний досвід. Посилюється виховна функція історичної освіти. Більшість вчителів доходять висновку, що провідним завданням стає виховання високоморальних громадян за допомогою залучення до цінностей вітчизняної історії. У педагогіці розроблені нові підходи до проєктування змісту та організації освітнього процесу. Вони активно починають проникати і в практику роботи шкільного вчителя історії.

Учителі історії активно використовують позаурочну роботу з предмета, включаючи учнів у дослідницьку, творчу, комунікативну діяльність в різних формах. Цей шлях дозволяє задовольнити потреби учнів, здатних до поглибленого пізнання історії та визначенні їх у професійному виборі. Але ця діяльність найчастіше носить стихійний, епізодичний характер і потрібне наукове осмислення позакласної роботи як сфери додаткової історичної освіти. Пошук шляхів удосконалення уроку слід здійснювати, зацікавлюючи учнів матеріалом чи формою проведення уроку, тобто його зовнішніми ознаками.

Традиційно вважалось, що істинним є тільки наукове пізнання історії. Але практика показує, що форми пізнання історії змінилися. Домінування тільки наукової форми пізнання призводить до відсутності стійкого інтересу до пізнання минулого. Суттєво розширюється склад суб'єктів історичної освіти. Поряд з учителем історії в історичній освіті активно бере участь сім'я, яка є носієм сімейних традицій, представники засобів масової інформації, які відображають історичний досвід в різних формах і під різним кутом зору, учасники історичних подій, як носії емпіричного знання, представники історичної науки.

Історична наука, незважаючи на її значення в сучасному світі – не єдина форма духовного освоєння історичного досвіду. Відображення історичного минулого можливо в трьох формах: стихійно-емпіричній, художньо-образній та науковій. Відповідно можна виділити три форми пізнання минулого: художню, наукову, стихійно-емпіричну.

Як теоретична наука дидактика історії вивчає сукупність факторів, що впливають на процес пізнання історичного досвіду. Інтереси учнів змінюються на різних етапах навчання і змістовний матеріал повинен відповідати новим умовам. Друга актуальна проблема дидактики історії полягає у співвіднесенні навчального предмета історії та історії як науки, у способах трансформації досягнень історичної науки в навчальний матеріал. Центральне місце займає категорія історичної свідомості як стрижнева дидактична категорія, що визначає структуру історичної освіти як засобу розвитку особистісних функцій.

Особливе місце в дидактиці історії займає таке явище як компетентність учнів в області історичного минулого. Як визначити рівень історичної освіченості, що розуміти під якістю історичної освіти і як їх виміряти? Ці питання також є предметом дидактики історії. Традиційна перевірка і облік знань обмежувалася лише перевіркою знань і умінь. В умовах зміни цільових установок навчального предмета змінюються і його результати. Основним показником історичної освіченості повинна стати наявність у кожного учня індивідуальної історичної свідомості, що визначає його ставлення до основних об'єктів навколишнього світу.

Зазначені проблеми вимагають наукового осмислення, яке відображає об'єкт і предмет наукової дисципліни «Дидактика історії». Розвиток історичної свідомості як форми духовного освоєння світу передбачає розробку адекватного типу історичної освіти та методичної системи підготовки сучасного вчителя історії.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

У методичних рекомендаціях до курсу «Дидактика історії» представлено інформаційний обсяг навчальної дисципліни, рекомендації та поради до підготовки семінарських занять, тести для самоконтролю, перелік тем рефератів, модульні контрольні роботи, питання до іспиту, словник термінів і понять, список рекомендованої літератури. Програма семінарських занять передбачає докладне вивчення дванадцяти тем, на кожен з яких відводиться по дві години.

Мета курсу – допомогти майбутньому спеціалісту-історичу засвоїти основні дидактичні категорії, психолого-педагогічні особливості побудови навчально-виховного процесу, сформувати власні педагогічні погляди. Цей курс дає основу для подальшої самоосвіти і вдосконалення студентів. Ознайомлення студентів з науково-розробленими системами навчання розширить їхню уяву про можливості освітнього процесу, дозволить побачити необхідність цілісної його побудови.

Завдання курсу:

- визначити зміст та основні форми організації навчання;
- розкрити основні принципи і правила навчання, спираючись на закономірності дидактичного процесу;
- розвивати історичне мислення студентів, яке передбачає загальне розуміння історичного процесу в його різноманітності й суперечності, застосуванні історичних знань і набутих умінь;
- виховувати у студентів загальнолюдські духовні ціннісні орієнтації, сприяти ідеям гуманізму та демократизму, взаєморозумінню між народами та особистісного усвідомлення досвіду історії та педагогіки;
- розвивати інтерес та повагу до світової культури;
- сприяти формуванню переконань та ціннісних орієнтацій у системі «людина-суспільство-природа».

У результаті засвоєного на семінарських заняттях матеріалу студент повинен **знати:**

- предмет, мету і завдання дидактики історії;
- основні дидактичні системи і зміст навчання;
- історію розвитку дидактичних систем (Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці, І. Гербарта, Дж. Дьюї та ін.);
- основні поняття і категорії дидактики історії;
- дидактичні процеси навчання та самоосвіти;
- методи організації та форми навчання;
- дидактичні засоби навчання.

Студент повинен **вміти**:

- аналізувати й узагальнювати історичний та дидактичний матеріал у певній системі;
- користуватися науковою термінологією;
- складати конспект, тези, готувати реферати, доповіді;
- працювати з усіма доступними дидактичними матеріалами з історії України та всесвітньої історії;
- вміти самостійно добувати інформацію за темою на основі історичних матеріалів;
- аргументовано обстоювати свою позицію в дискусіях;
- прогнозувати розвиток історичного та освітнього процесу.

Значну допомогу в освоєнні курсу надає рекомендована література. Вона включає в себе основні навчальні видання (підручники і навчальні посібники), а також спеціальні монографічні дослідження і статті провідних українських та зарубіжних фахівців, присвячені досліджуваним проблемам.

Вивчення студентами курсу «Дидактика історії» завершується іспитом.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

---

*Змістовний розділ 1. Дидактичні системи
і зміст навчання*

Тема 1. Поняття та предмет дидактики історії

Поняття дидактики історії, її предмет, мета і завдання. Основні функції дидактики: пояснювальна, прогностична, практична, оціночна. Зв'язок дидактики з іншими науками: методикою викладання історії, педагогікою, психологією, логікою, історією. Структура дидактики. Особливості розвитку сучасної дидактики.

Тема 2. Становлення і розвиток дидактики та дидактичних систем

Формування дидактики в античну епоху. Освітні системи Стародавньої Греції та Риму. Питання педагогіки в працях Аристотеля, Демокрита, Сократа, Плутарха, Платона. Піфагорійська школа. Ораторська школа М. Квінтіліана.

Розвиток дидактики в епоху Середньовіччя. Індивідуальна форма навчання. Схоластичні знання Ф. Аквінського. Розвиток дидактики в часи Київської Русі. «Повчання дітям» Володимира Мономаха. Монастирські школи.

Києво-Могилянська академія та її роль у розвитку дидактики в Україні.

Поява класно-урочної системи навчання. Дидактичні теорії Д. Сила і Я. Штрума. «Велика дидактика» Я. Коменського. Дидактичні погляди Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталоцци, Д. Дьюї, І. Гербарта, К. Ушинського.

Тема 3. Основні поняття дидактики

Розвиток уявлень про дидактику як науку. Основні категорії дидактики: навчання, освіта, викладання, вчення, знання, уміння, навички, закономірності, принципи, форми, методи навчання. Дидактичні системи І. Гербарта і Д. Дьюї. Сучасна дидактична система. Характер дидактики як науки.

Тема 4. Структура і зміст сучасного дидактичного знання

Структура дидактичного знання. Компоненти дидактичного знання: процес, зміст, методи, організаційні форми, принципи навчання, вчитель. Процес навчання та його закономірності. Зміст освіти та сучасні концепції освітнього розвитку. Методи та форми організації процесу навчання.

*Змістовний розділ 2. Дидактика історії
в системі педагогічних наук*

Тема 5. Навчальний процес як соціально-психологічна та педагогічна категорія

Комплексний характер процесу навчання. Соціально-психологічні та педагогічні вимоги до навчального процесу. Функції навчання. Навчальний процес як процес взаємодії учителя та учня, моделі їхніх взаємозв'язків у навчанні. Поняття об'єкта і суб'єкта в навчанні. Показники ефективності навчального процесу.

Тема 6. Сучасна система шкільної історичної освіти

Структура шкільної історичної освіти. Державний стандарт загальної середньої освіти в Україні. Базовий навчальний план середньої загальноосвітньої школи. Місце історії як шкільного предмета в навчальному плані.

Шкільні підручники з історії, їхня відповідність програмам. Структурні компоненти підручника. Поняття базових, експериментальних та альтернативних (пробних) підручників. Методичні посібники та інша допоміжна література, доцільність їхнього використання.

Урок – основна форма навчання. Структура уроку. Типи уроків. Вимоги до сучасного уроку. Підготовка вчителя до уроку історії.

Тема 7. Зміст, методи та форми сучасного навчання

Соціальний досвід як основне джерело визначення змісту навчання. Основні підходи до відбору змісту навчання. Державний стандарт навчання. Єдність інваріативного змісту сучасного навчання в навчальних планах та навчально-методичних матеріалах.

Методи, прийоми і засоби навчання. Ігрові технології. Класифікація методів навчання та їхня характеристика. Форми організації навчання як елемент цілісної системи. Характеристика основних форм організації навчання. Місце і призначення групових форм в організації уроку.

Тема 8. Контроль якості процесу навчання

Контроль у цілісній системі процесу навчання. Функції, види та методи контролю. Можливості використання технічних засобів навчання з метою контролю діяльності учнів. Психолого-педагогічні вимоги до оцінювання процесу і результатів навчання. Педагогічний контроль і оцінка як основа формування самоконтролю та самооцінки. Особливості педагогічного контролю та оцінки на різних етапах безперервного навчання.

Тема 9. Процес самоосвіти

Поняття та процеси самоосвіти. Формування у молоді мотивації до самоосвіти. Методи самостійного набування знань. Форми організації самостійної діяльності учнів (домашня робота, самопідготовка, самоосвіта). Підвищення ступеня самостійності підготовки учнів у виконанні відповідної діяльності. Особливості використання різних форм організації навчання на різних етапах безперервного навчання.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1 СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДИДАКТИКИ ЯК НАУКИ

План

1. Виховання та освіта у первісному суспільстві і ранніх цивілізаціях.
2. Розвиток освіти та виховання в Стародавній Греції.
3. Розвиток освіти та виховання в Стародавньому Римі.
4. Дидактика і навчання в епоху Середньовіччя. Фома Аквінський.
5. Розвиток дидактичних знань у період Відродження.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати терміни та поняття: виховання, ініціація, класно-урочна система, освіта, піктографічні школи, рамесеум, схоластика, табу, толіон.

Методичні рекомендації до семінарського заняття 1

Висвітлюючи перше питання, варто зазначити, що основи виховання дітей прослідковуються з періоду раннього матріархату, коли воно безпосередньо було пов'язано з трудовою діяльністю. У цей період виникла певна система звичаїв і традицій, а також ранні родоплемінні культури: анімізм, фетишизм, тотемізм, магія. Діти пізнавали сутність цих культур у процесі безпосередньої участі у їхньому виконанні, поряд з дорослими. У часи пізнього матріархату дорослі члени родин почали виконувати спеціальну соціальну роль – готувати дітей (окремо хлопчиків та дівчаток) до життя. Значна увага приділялася виконанню дітьми перших законів людського співжиття: табу і толіону. Варто зазначити, що виховання в первісних спільнотах було рівним для всіх, і ставило за мету підготовку всіх без винятку дітей і підлітків до основних способів добування засобів до існування. Вироблення у підростаючого покоління необхідних норм поведінки було турботою всієї громади. Першоосновам матріархату дітей вчили у перших навчальних закладах – «будинках молоді». Слід вказати, що

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

в період патріархату з'явився парний шлюб, що призвело до зміни всієї організації родового суспільства, ставши зародком домашньо-сімейної форми виховання. З цього часу в родині стали закладатися основи фізичного і духовного розвитку дітей, з'явилися ініціації.

Звернути увагу, що найдавнішими у людській цивілізації вважаються піктографічні школи, які виникли в VII тис. до н. е. на території сучасної Мексики. Перші школи в Ассирії, Вавилоні, Єгипті, Китаї, Індії з'явилися в IV–III тис. до н. е. Головними центрами навчання і виховання в найдавніших державах Сходу були сім'я, храми і держава. У Стародавньому Єгипті спочатку існувало три типи шкіл: жерців («рамессеум»), двірцеві, школи писців-чиновників. Пізніше з'явилися військові, лікарські та царські школи. Студенту слід проаналізувати систему навчання і виховання в цих школах і звернути увагу на те, що школа у Стародавньому Єгипті виникла як сімейний інститут. Окремо слід проаналізувати становлення шкільної освіти в Стародавній Індії, де кастовість і релігійна ідеологія наклали специфічний відбиток на розвиток виховання та навчання. Розкрити програму освіти брахманів, індістів і буддистів. Розглянути педагогічні традиції Стародавнього Китаю, основою виховання молоді яких була повага молодших до старших. Охарактеризувати навчання в школах «сян», «сюе», філософських школах монізму, легістів, конфуціанства та ін. Проаналізувати педагогічні погляди в працях Конфуція, Менцзи, Сюньци.

Розкриваючи друге питання, студент має наголосити, що у Стародавній Греції склалася розвинена система освіти. Слід проаналізувати і порівняти системи спартанської та афінської освіти. Звернути увагу, що спартанська система освіти була направлена на фізичний розвиток особи, а афінська – на всесторонній. Розглянути систему освіти в музичних (граматиста і кіфариста) та гімнастичних школах. Розкрити педагогічні погляди грецьких мислителів Арістотеля, Піфагора, Демокріта, Сократа, Плутарха, Платона.

У третьому питанні слід звернути увагу на те, що Стародавній Рим систему навчання запозичив у Греції. Варто вказати на основні види шкіл: елементарну, граматичну, ораторську, та проаналізувати системи освіти в них. Розкрити зміст твору «Про виховання оратора» Марка Фабія Квінтіліана.

Розгляд четвертого питання слід розпочати з висвітлення характерних рис епохи Середньовіччя. Зосередити увагу на тому, що в цей період всесторонній розвиток особи вже не мав такого важливого значення, як в епоху античності, що було пов'язано з виникненням християнства. Проаналізувати систему освіти в християнських школах:

приходських, монастирських і соборних (єпископальних). Відзначити, що в епоху пізнього Середньовіччя з'явилися й інші школи: придворні, лицарські і ремісничі (цехові). Наголосити, що в цю епоху віддавалася перевага індивідуальній формі навчання, використовувався вербальний метод навчання. Велика увага приділялася вивченню Біблії та іншої релігійної літератури. До XII ст. відносять створення нового релігійного філософського напрямку «схоластика», яскравою фігурою якого був Фома Аквінський. Звернути увагу, що схоласти відкривали міські школи і університети, які носили ізольований характер. Розкрити систему навчання в латинських школах, школах рахування та університетах.

Під час розкриття п'ятого питання варто вказати на суспільні зміни, які сталися в епоху Відродження, в результаті чого систему освіти було переглянуто. У цей період склалися три ступені освіти: елементарні школи; навчальні заклади загальної освіти; університети і академії. Окремо виділялися ієзуїтські школи. Наголосити, що головним фактором освіти стала відмова від індивідуальної системи навчання, що призвело до утворення класно-урочної системи (винайдена в другій половині XIV ст. Д. Силом в Голландії).

Перші спроби систематизації теорії навчання були зроблені в XVII ст. Яном Амосом Коменським у праці «Велика дидактика». Головним завданням цієї науки автор вважав розкриття природного порядку речей в ході навчання, який сприяє досягненню успіху. Дидактика, на його думку, повинна вивчати здібності учнів до пізнання і знаходити для цього різні способи, відповідні цим знанням і здібностям. Відповідаючи на це питання студент має проаналізувати основні педагогічні концепції Я. Коменського, а також концепції і погляди відомих мислителів – Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцци, А. Дістервега, М. Ломоносова, І. Гербарта.

Література

1. *Бондар В. І.* Дидактика [Текст] / В. І. Бондар. – К. : Либідь, 2003. – 264 с.
2. *Вергелес Г. И.* Дидактика [Текст] / Г. И. Вергелес, В. С. Конева. – М. : Высш. шк., 2006. – 271 с.
3. *Джуринский А. Н.* История зарубежной педагогики : учебное пособие для вузов [Текст] / А. Н. Джуринский. – М. : ФОРУМ – ИНФРА-М, 1998. – 272 с.
4. *Джуринский А. Н.* История педагогики древнего и средневекового мира : учеб. пособие для высшей школы [Текст] / А. Н. Джуринский. – М. : Совершенство, 1999. – 207 с.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

---

5. Джуринский А. Н. История педагогики древнего и средневекового мира : учеб. пособие для высшей школы [Текст] / А. Н. Джуринский. – М. : Совершенство, 1999. – 207 с.

6. Логвинов И. И. Дидактика : история и современные проблемы [Текст] / И. И. Логвинов. – М. : Бинوم. Лаборатория знаний, 2007. – 205 с.

7. Хуторской А. В. Современная дидактика: учеб. для вузов [Текст] / А. В. Хуторской. – М. : Высш. школа, 2007. – 639 с.

Додаткова література

8. Будда; Конфуций; Савонарола; Торквемада; Лойова [Текст]. – СПб. : ЛИО Редактор, 1998. – 392 с.

9. Клепиков В. Конфуций – выдающийся педагог Древнего Китая [Текст] / В. Клепиков // Педагогика. – 2001. – № 3. – С. 73–80.

10. Кондаков М. И. В школах Индии : записки педагога [Текст] / М. И. Кондаков. – М. : Учпедгиз, 1959. – 158 с.

11. Очерки истории школы и педагогической мысли древнего и средневекового Востока : сб. науч. тр. [Текст]. – М. : Наука, 1988. – 198 с.

ТЕМА 2 ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА СТРУКТУРА СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

План

1. Зародження та розвиток освіти в Україні у X–XIX ст.
2. Зміст і методика викладання історії в радянський період.
3. Сучасна система шкільної історичної освіти в Україні.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати терміни та поняття: братські школи, гуманізація освіти, гуманітаризація освіти, демократизація освіти, єзуїтські школи, освіта.

Методичні рекомендації до семінарського заняття 2

Відповідаючи на перше запитання, важливо відзначити, що система освіти почала розвиватися в Київській Русі з прийняттям християнства наприкінці X ст. У ті часи школи існували при храмах, а навчання було релігійним. Школу для дітей місцевої аристократії відкрив Володимир Великий при Десятинній церкві, а Ярослав Мудрий – у Софії Київській, а також школу для дітей старост і духовних осіб у Новгороді. За князювання Володимира і Ярослава поступово утворилося три типи шкіл: палацова школа підвищеного типу, що утримувалася за рахунок князя; школа

«книжного вчення», яка готувала священників і ченців; світська школа домашнього навчання для дітей ремісників і купців. Ці школи проіснували до XVI ст. Слід зазначити, що крім загальноосвітніх шкіл на Русі існували й школи співу, малярства, різьбярства, гутництва, художнього ковальства тощо. Студент має розкрити і проаналізувати систему освіти Київської Русі. Звернути увагу на те, що школи призначалися для навчання як хлопчиків, так і дівчаток. Зокрема, 1085 р. онука Ярослава Мудрого Янка (Ганна) Всеволодівна відкрила в Києві спеціальну школу для дівчат, у якій крім грамоти навчали ще й рукоділля. Варто зазначити, що система шкільної освіти на Русі утворилася під впливом візантійських шкіл. Окремо слід приділити увагу розвитку історичної науки, зокрема творам «Повість временних літ» Нестора Літописця, «Руська правда» Ярослава Мудрого, «Повчання дітям» Володимира Мономаха тощо.

У другій половині XVI ст., коли більшість українських земель увійшла до складу Речі Посполитої, виникла загроза колонізації і окатоличення українського народу. Одним із засобів у цій справі стали католицькі школи. Крім цих шкіл, в Україні існували єзуїтські колегії та протестантські школи, проте майже до кінця XVI ст. не було загальних середніх і вищих навчальних закладів. Слід зазначити, що на межі XVI–XVII ст. під впливом західноєвропейських гуманістичних та реформаційних ідей в українській освіті відбулися суттєві зміни. Було створено нові навчальні заклади, які ґрунтувалися на національних освітніх традиціях, поєднанні вітчизняного і кращого європейського досвіду. До них належать Острозький культурно-освітній центр, Львівська і Київська братські школи, Київська колегія, Києво-Могилянська академія. Наприкінці XVII ст. Україна мала розвинену освітню систему, що включала в себе початкову, середню і вищу школу високого класу. Студент має проаналізувати систему освіти і навчання в цих навчальних закладах, а також звернути увагу на розвиток історичної освіти і книгодрукування. Слід вказати, що у другій половині XIX ст. виникли нові фактори, які сприяли прискоренню загального освітнього розвитку України. Значну роль почали відігравати наукові товариства, як-то: Харківське математичне товариство, Київське фізико-математичне товариство, історичне товариство Нестора Літописця, Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, історико-філологічні товариства при Харківському, Новоросійському університетах, Ніжинському історико-філологічному інституті тощо.

Розпочати відповідь на друге питання слід з особливостей викладання історії в 1920-х рр. Зокрема, у 1923 р. в середніх класах

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

школи замість вивчення курсу історії були введені комплексні програми, за якими упродовж навчального року учні вивчали теми «Село», «Місто» і т. п. У старших класах замість комплексних програм введено курс суспільствознавства, до якого у вигляді окремих елементів входили історичні знання загального характеру. Особливість навчання в ці роки полягала в тому, що в навчальному курсі центральне місце відводилось самостійній роботі учнів та «лабораторно-бригадному методу», в результаті чого переоцінювались пізнавальні можливості учнів і недооцінювалась роль вчителя на уроці. Слід звернути увагу, що зміна мети навчання, перебудова змісту і процесу навчання призвели й до зміни підручників. Їх замінили робочі книги, в яких послідовне викладання навчального матеріалу було замінено матеріалами до окремих тем, для самостійного опрацювання його учнями.

Недоліки історичної освіти проявилися на початку 1930-х рр., коли зросла потреба у високоосвічених членах суспільства. Це примусило правлячу владу переглянути відношення до викладання історії в школі. Згідно з постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 15 травня 1934 р. «Про викладання цивільної історії в школах СРСР», в школах вводилися курси вітчизняної і всесвітньої історії. Перед вчителями історії ставилося завдання викладати навчальні курси в хронологічній послідовності. У 3–4 класах вводилося вивчення короткого курсу історії СРСР, у 5–7 – історія стародавнього світу і середніх віків, у 8–10 класах вводилось паралельне вивчення історії СРСР та всесвітньої історії. Нестача підручників змушувала вчителів самостійно підібрати і писати тексти навчальних матеріалів і диктувати їх учням. Повністю забезпечити школи новими підручниками з історії вдалося лише в 1945 р. Основним їхнім недоліком було перевантаження фактами, іменами, датами, поняттями без пояснень, що знижувало самостійну роботу учнів.

Розвиток методики викладання історії в післявоєнний період все більше узгоджувався з розвитком дидактики. Активно дидактикою розроблялися питання посилення активності і самостійності учнів в навчальному процесі, підвищення виховної ефективності навчання, зміцнення зв'язків школи з життям, розробка систем, форм, методів і прийомів навчання, інтенсифікація уроку, проблемність і програмування в навчанні, матеріальне обладнання навчального процесу. За перевантаження учнів навчальним матеріалом, головним типом уроку став комбінований урок. У 1970–80-ті рр. розробка методики викладання історії в школі отримала подальший розвиток. Підручник стали розглядати як інструмент, з допомогою якого вчитель навчає і виховує

учнів як в процесі їхньої діяльності на уроці, так і вдома. У підручники включено уривки з документів, ілюстрації, таблиці, схеми, до розділів і параграфів додалися запитання і завдання, що допомагало учням осмислювати, систематизувати і закріплювати в пам'яті зміст курсу, а вчителю – керувати навчальною діяльністю учнів. Варто звернути увагу на те, що важливим досягненням стало розпочате в Україні викладання історії України.

Відповідаючи на третє питання студент має розкрити зовнішні і внутрішні чинники, що вплинули на процеси формування шкільної історичної освіти та методики її викладання в Україні з середини 1980-х рр. по теперішній час. До зовнішніх чинників належали: розпад соціалістичної системи та СРСР, посилення світових інтеграційних процесів, створення ринкової економіки, тенденції оновлення освітніх систем у багатьох країнах Європи. До внутрішніх чинників впливу належали: прийняття незалежності Україною і пов'язані з цим прогресивні процеси в науці й освіті – розширення системи освіти та її вдосконалення, що впливає на формування нового суспільного замовлення на підготовку сучасного вчителя. Слід проаналізувати зміст Закону України «Про освіту» 1996 р., «Положення про загальноосвітній навчальний заклад» 2000 р., «Концепцію загальної середньої освіти» 2001 р., які заклали підвалини розвитку сучасної шкільної освіти в Україні, визначили мету освіти, головне завдання загальноосвітнього навчального закладу, правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи середньої освіти. У поставленому питанні потрібно визначити основні фактори, які вплинули на розвиток шкільної історичної освіти, а саме: реорганізація системи освіти на засадах ідей гуманізації та гуманітаризації; демонтаж системи обов'язкової загальної середньої освіти; відхід від єдиного типу навчальних закладів; перехід від унітарного, однотипного навчання до освіти за вибором; введення демократичних рис управління освітою; зміни в термінах навчання (перехід на 11-річне, пізніше – 12-річне, з 2010 р. – повернення до 11-річного терміну навчання, з 2016 р. – знову на 12-річне); перехід на 12-бальну систему оцінювання; введення принципу варіативності освіти. Варто наголосити, що початок 1990-х рр. ознаменувався зміною освітньої парадигми: від знанневої до особистісно орієнтованої. Становлення демократичної держави, курс на гуманізацію та демократизацію освіти, зростання соціальної ролі особистості піднесли престиж гуманітарних дисциплін. Серед шкільних навчальних предметів про суспільство історія займає центральне місце. Історична освіта визначається як цілеспрямований процес навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства й держави. Головною одиницею процесу

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

навчання історії у школі є діалогічна цілісність: особистість учня – особистість педагога. Розкриваючи структуру сучасної шкільної освіти слід вказати на її три ступені: початкова (1–4 класи), неповна середня (5–9 класи), середня (10–11(12) класи). Наголосити, що вивчення всесвітньої та української історії здійснюється в 5–11(12) класах паралельно і синхронно. За допомогою шкільної програми з історії з'ясувати кількість годин на тиждень і на рік, які відводяться для вивчення предмета в кожному класі та хронологічний період і тематику занять.

Література

1. *Бондар В.* Дидактика : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів [Текст] / В. Бондар. – К. : Либідь, 2003. – 264 с.
2. *Основи національного виховання : концептуальні положення* [Текст] / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчик та ін.; За заг. ред. В. Г. Кузя та ін. – К. : інформ.-вид. центр «Київ», 1993. – (Ч. 1). – 152 с.
3. *Пометун О.* Методика навчання історії в школі [Текст] / О. Пометун, Г. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.
4. *Старева А. М.* Методика навчання історії: особистісно-орієнтований підхід : навчально-методичний посібник. Частина II [Текст] / А. М. Старева. – Миколаїв : «Іліон», 2007. – 200 с.
5. *Українська історична дидактика* [Текст]. – К. : Генеза, 2000. – 367 с.
Додаткова література
6. *Галлагер К.* Викладання історії в контексті сприймання демократичним цінностям і терпимості: викладання і вивчення історії в школі. Посібник для вчителів [Текст] / К. Галлагер. – К. : Генеза, 1998. – 47 с.
7. *Голод І. П.* Історія – наука про минуле та майбутнє [Текст] / І. П. Голод // Обдарована дитина. – 2009. – № 5. – С. 38–41.
8. *Гупан Н.* Сучасні підходи до викладання історії України в загальноосвітній школі [Текст] / Н. Гупан // Історія в школі. – 2007. – № 6. – С. 1–3.
9. *Колесник І.* До питання про шляхи модернізації навчання історії України в умовах ВНЗ I–II рівня акредитації [Текст] / І. Колесник // Історія в школі. – 2007. – № 11/12. – С. 8–11.
10. *Кульчицький С.* Вітчизняна історія в школах і ВНЗ України: останнє десятиріччя [Текст] / С. Кульчицький // Історія України. – 2003. – № 15. – С. 1–6.
11. *Пастушенко Р.* Історичній освіті – глобальний вимір: структурування єдиного загально-освітнього курсу історії [Текст] / Р. Пастушенко // Історія в школах України. – 2004. – № 8. – С. 12–17.

12. *Ржепецький Л. А.* Формування національної самосвідомості учнів на уроках історії України : проблема, досвід, перспективи : навч.-метод. посібник вчителю історії [Текст] / Л. А. Ржепецький. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – 34 с.

ТЕМА 3 ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ДИДАКТИКИ

План

1. Розвиток уявлень про дидактику як науку.
2. Основні категорії дидактики.
3. Дидактичні системи.
4. Завдання і функції дидактики.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати терміни та поняття: викладання, вчення, гуманізація навчально-виховного процесу, дидактична система, загальна освіта, знання, навички, навчання, освіта, політехнічна освіта, професійна освіта, уміння.

Методичні рекомендації до семінарського заняття 3

Аналізуючи розвиток уявлень про дидактику як науку в першому питанні, варто зазначити, що, незважаючи на великий авторитет, яким користувався Я. Коменський, його уявлення про дидактику як єдину педагогічну дисципліну, яка займається формуванням людини в період дитинства і юнацтва, не отримало широкого визнання. Те ж саме належать і до його трактування дидактики як «мистецтва навчання». Й. Герbart, який після Я. Коменського займався дослідженням дидактики, вважав її частиною педагогіки, зараховуючи до останньої і теорію виховання. Аналогічну точку зору висловлювали радянські дослідники. Зокрема, Б. Єсіпов доводив, що дидактика є не окремою науковою дисципліною, а частиною педагогіки як науки про виховання. М. Данилов вважав, що дидактика набула характеру самостійної наукової дисципліни. Він вважав її теорією навчання, яка тісно пов'язана з теорією виховання. У цьому питанні студенту слід розкрити й інші погляди науковців на дидактику як науку. Зокрема, О. Вільм, У. Клафка, Е. Венігер вважали дидактику наукою про зміст навчання, Й. Дерболав – наукою про категорії навчання тощо. Варто зазначити, що грецьке дієслово «didaskain», що означає «вчити, пояснювати», почало вживатися з XVII ст. в європейських країнах і

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

спочатку означало «мистецтво навчання», тобто практичну діяльність, а потім – науку про викладання-учіння. Разом із загальною дидактикою з'явився термін «конкретна (приватна) дидактика». Ця «методика навчання» означає, як правило, дидактику будь-якого предмета шкільного курсу. Оскільки викладання та вчення – це види діяльності, що є інтегральними взаємопов'язаними сторонами процесу навчання, слід наголосити, що *дидактика* є наукою про навчання, його цілі і зміст, а також про його методи, засоби і організацію.

У другому питанні студенту слід назвати і дати визначення основних категорій дидактики: навчання, освіта, викладання, вчення, знання, уміння, навички. Слід наголосити, що вчитель може навчати учнів безпосередньо або опосередковано – через систему завдань. Метою *навчання* є свідоме засвоєння учнями знань з основ наук, набуття певних навичок та умінь, всебічний розвиток на цій основі їхніх пізнавальних сил і здібностей. Розкриваючи поняття «*освіта*» варто зазначити, що залежно від мети та особливостей підготовки учнів, розрізняють загальну, політехнічну й професійну освіту. Варто розкрити значення цих видів освіти. *Викладання*, як організація та управління вчителем пізнавальної діяльності учнів, у результаті чого відбувається їхній розвиток і виховання, полягає у формулюванні перед учнями пізнавального завдання, повідомленні нових знань, управлінні їхнім засвоєнням, закріпленням та використанням, у перевірці якості знань, умінь, навичок. *Вчення* (самоосвіта) – є процесом пізнавальної діяльності учнів, завдяки якій вони засвоюють системні знання, здобувають індивідуальний досвід пізнання, вміння самостійно ними оперувати, застосовувати навички й уміння, розвиваючи свої навички спілкування з учителем і учнями у класному і загально-шкільному колективах. Розкриваючи категорію «*знання*», студент має назвати основні їх види та розкрити характерні особливості повноцінних знань учнів. Говорячи про «*уміння*», тобто здатність свідомо діяти на основі засвоєних знань, треба звернути увагу на те, що їх формування є складним процесом аналітично-синтетичної діяльності, яке проходить кілька стадій: усвідомлення, оволодіння, реалізація. *Навички* – автоматизовані, звичні, безпомилково виконувані дії (доведені до автоматизму уміння). Слід вказати, що уміння і навички можуть бути теоретичними (в їх основі лежать правила оперування поняттями, вони є результатом аналізу-синтезу) і практичними (дії, що регулюються за допомогою формул, моделей тощо).

Висвітлюючи третє питання, слід дати визначення поняття «*дидактична система*» – система взаємопов'язаних ознак, до яких належать цілі навчання, принципи його організації, зміст, організаційні форми, а також методи навчання. У дидактиці прийнято розглядати три різні системи –

Й. Гербарта, Д. Дьюї і сучасну. Студенту слід проаналізувати кожен з цих дидактичних систем, звернути увагу на основні теоретичні положення, структуру процесу навчання, недоліки та переваги кожної з систем, особливості сучасної дидактичної системи. Пояснити поняття «демократизація» та «гуманізація» навчально-виховного процесу.

Під час відповіді на четверте питання слід назвати *основні завдання* дидактики як науки: опис процесів освіти, їхнє пояснення, прогноз розвитку, практична дія, оцінка. Розкрити функції дидактики: де скриптивну або пояснювальну, прогностичну, практичну та оціночну.

Література

1. *Бондар В.* Дидактика: Підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів [Текст] / В. Бондар. – К. : Либідь, 2003. – 264 с.
2. *Вергелес Г. И.* Дидактика [Текст] / Г. И. Вергелес, В. С. Конева. – М. : Высш. шк., 2006. – 271 с.
3. *Голуб Б. А.* Основы общей дидактики [Текст] / Б. А. Голуб. – М. : Владос, 1999. – 96 с.
4. *Логвинов И. И.* Дидактика: история и современные проблемы [Текст] / И. И. Логвинов. – М. : Бином. Лаборатория знаний, 2007. – 205 с.
5. *Логвинов И. И.* Основы дидактики [Текст] / И. И. Логвинов. – М. : МПСИ, 2005. – 144 с.
6. *Оконь Винценты.* Введение в общую дидактику [Текст] / О. Винценты. – М. : Высш. шк., 1990. – 382 с.
7. *Осмоловская И. М.* Дидактика [Текст] / И. М. Осмоловская. – М. : Академия, 2006. – 238 с.
8. *Попков В. А.* Дидактика высшей школы: учеб. пособие для вузов [Текст] / В. А. Попков, А. В. Коржув. – М. : изд. центр «Академия», 2004. – 192 с.
9. *Рудакова И. А.* Дидактика [Текст] / И. А. Рудакова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. – 251 с.
10. *Рыжов В. Н.* Дидактика [Текст] / В. Н. Рыжов. – У. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 318 с.
11. *Ситаров В. А.* Дидактика [Текст] / В. А. Ситаров. – М. : Наука, 2004. – 368 с.
12. Українська історична дидактика [Текст]. – К. : Генеза, 2000. – 367 с.
13. *Хуторской А. В.* Современная дидактика : учеб. для вузов [Текст] / А. В. Хуторской. – М. : Высш. школа, 2007. – 639 с.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

Додаткова література

14 *Востокова Е. В.* Форми обучения : категория дидактики и предметных методик [Текст] / Е. В. Востокова // Педагогика. – 2002. – № 4. – С. 33–38.

15 *Гребенев И. В.* Дидактика предмета и методика обучения [Текст] / И. В. Гребенев // Педагогика. – 2003. – № 1. – С. 14–20.

16 *Комаров В.* Традиції та інновації в сучасній історичній освіті [Текст] / В. Комаров // Історія в школі. – 2003. – № 9. – С. 7–10.

17 *Лекар А.* Відновний підхід в історії : латентний та освітній аспекти [Текст] / А. Лекар // Історія України. – 2009. – № 14. – С. 15–17.

18 *Удод О.* Дидактика історії : яким має бути універсальний підручник з української історії [Текст] / О. Удод // Історія України. – 2005. – № 45. – С. 1–8.

ТЕМА 4 НОРМАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

План

1. Навчальний план та місце в ньому шкільного предмета «Історія».
2. Навчальна програма з історії як нормативний документ.
3. Шкільні підручники з історії.

Завдання для самостійної роботи

– *Опрацювати терміни та поняття:* базові підручники, експериментальні підручники, навчальна програма, навчальний план, підручник, пробні (альтернативні) підручники.

– Напишіть експертний висновок на обраний Вами шкільний підручник з історії України або всесвітньої історії. Експертний висновок має містити такі ключові моменти:

1. Відповідність підручника навчальній програмі.
2. Чіткість структурування навчального матеріалу у змісті підручника.
3. Технічні засоби полегшення користування підручником.
4. Наукова коректність змісту, повнота розкриття основних положень, використання сучасної загальноприйнятої наукової термінології.
5. Практична спрямованість навчального матеріалу, зв'язок його з життям.
6. Відповідність змістового наповнення підручника віковим особливостям учнів.
7. Мова викладу навчального матеріалу.

8. Українознавче наповнення змісту підручника.
9. Мотивація навчальної діяльності учнів, розвиток інтересу до навчальної діяльності.
10. Дидактична доцільність системи завдань.
11. Можливості підручника для здійснення учнями самостійної навчальної діяльності.
12. Логіка розміщення та використання ілюстративного матеріалу як самостійного, або додаткового джерела інформації.
13. Реалізація у змісті підручника виховних можливостей навчального предмета.
14. Висновки.

Методичні рекомендації до семінарського заняття 4

Розкриваючи перше питання студент має сказати, що зміст шкільної історичної освіти для всіх типів навчальних закладів закладений у навчальних планах, програмах з історії, підручниках і навчальних посібниках. *Базовий навчальний план* – це обов'язковий для загальноосвітніх навчальних закладів документ, який визначає структуру та зміст загальної середньої освіти через інваріантну і варіативну складові, які встановлюють погодинне та змістове співвідношення між освітніми галузями (циклами навчальних предметів), гранично допустиме навчальне навантаження на учнів та загальнорічну кількість навчальних годин. Слід розкрити основні структурні компоненти базового навчального плану: пояснювальна записка та суто базовий навчальний план, представлений у вигляді таблиць з двох частин: інваріантної (державний компонент) та варіативної (регіональний чи шкільний компонент). Проаналізувати інваріантну та варіативну складові змісту загальної середньої освіти. Зокрема, інваріантна складова змісту формується на державному рівні, є єдиною для всіх закладів загальної середньої освіти, визначається через освітні галузі базового навчального плану й забезпечує єдність навчального процесу, визначаючи зміст загальнокультурної, загальнонаукової і технологічної (трудової) підготовки учнів, прилучення їх до загальнолюдських і національних цінностей. Варіативна складова формується загальноосвітнім навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону школи та індивідуальних освітніх запитів учнів (вихованців).

Під час відповіді на друге питання слід враховувати, що *навчальна програма* є також обов'язковим для всіх загальноосвітніх навчальних закладів та вчителів державним документом, який визначає зміст навчання. Навчальні програми з історії мають відповідати високому науковому рівню, передбачати великий виховний матеріал на основі

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

фундаментальних положень сучасної науки історії, групувати його навколо провідних ідей, наукових теорій та враховувати вітчизняні, європейські та світові тенденції розвитку освіти у XXI ст. Навчальні програми показують обсяг знань, перелік умінь та навичок, які повинні засвоюватися учнями. У них послідовно подано тематику навчального предмета, вказано головний фактичний матеріал, основні теоретичні положення, вміння та навички, які формуються в учнів у процесі навчання. Варто зазначити, що в процесі навчання учні повинні засвоїти важливі факти, які характеризують історичний процес в цілому і різні сторони суспільного життя на послідовних ступенях історичного розвитку. Відбір фактів переслідує мету викликати в учнів особисте відношення до тієї чи іншої історичної події, розкрити її конкретне значення, вплив на життя та долі людей тієї епохи, яка вивчається. Навчальна програма з історії визначає й теоретичний зміст навчального матеріалу, в процесі вивчення якого учні оволодівають системою наукових оцінок, понять, висновків, законів і закономірностей суспільного розвитку. Теоретичний матеріал включає в себе поняття різного ступеня узагальнення, існуючі причинно-слідчі зв'язки, які підводять учнів до засвоєння історичних явищ і закономірностей суспільного розвитку. За допомогою навчальної програми з історії студент має визначити її структурні компоненти, характерні риси, розглянути питання методики викладання предмета і послідовність вивчення курсів української та всесвітньої історії.

У відповіді на третє питання, студент має дати визначення таких понять підручників, як базовий, пробний (експериментальний), альтернативний. Зокрема, *базовий* – це підручник, в якому розкривається зміст навчального матеріалу з певного предмета відповідно до вимог навчальної програми. *Пробний (експериментальний) підручник (посібник)* – навчальне видання для загально-освітньої школи, що має альтернативні до стабільного підручника зміст, структуру та навчально-методичний апарат і є спеціально підготовленим для експериментальної перевірки в умовах навчально-виховного процесу. Такий підручник за змістом і структурою необов'язково повинен відповідати чинній програмі. Однак, коли його зміст не відповідає чинній програмі, автор повинен показати засоби, що забезпечували б рівень підготовки учнів відповідно до її вимог. Рішення про затвердження підручника як експериментального ухвалює відповідний галузевий інститут МОН України з погодженням МОН України на основі експертної оцінки рукопису підручника за відповідною методикою. *Альтернативний* – підручник, автори якого, дотримуючись основних вимог та змістових ліній, поданих у навчальній програмі, суттєво

відходять від структури програми та черговості викладу навчальних тем, а також мають особливі погляди на обсяг і характер навчально-методичного апарату підручника. Такі підручники, як правило, застосовуються вчителем згідно з віковим та розумовим розвитком учнів (тобто вони можуть бути легшими або сильнішими за структурою, навантаженням, насиченістю інформації тощо); можуть використовуватися як додаткова література. У них, як правило, висвітлена специфіка того регіону, в якому вони видавалися.

Література

1. *Баханов К. О.* Сучасний шкільний підручник з історії [Текст] / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2009. – 127с.
  2. *Бондар В.* Дидактика : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів [Текст] / В. Бондар. – К. : Либідь, 2003. – 264 с.
  3. Основи національного виховання: концептуальні положення [Текст] / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчик та ін.; за заг. ред. В. Г. Кузя та ін. – К. : Інформ.-вид. центр «Київ», 1993. – (Ч. 1). – 152 с.
  4. *Старева А. М.* Методика навчання історії : особистісно-орієнтований підхід : навчально-методичний посібник. Частина II [Текст] / А. М. Старева. – Миколаїв : «Ліон», 2007. – 200 с.
  5. Українська історична дидактика [Текст]. – К. : Генеза, 2000. – 367 с.
- Додаткова література*
6. *Герасим Н.* Новий підручник з історії України ХХ ст. для загальноосвітньої школи [Текст] / Н. Герасим // Рідна школа. – 2007. – № 11–12. – С. 29.
  7. *Гупан Н.* Сучасні підходи до викладання історії України в загальноосвітній школі [Текст] / Н. Гупан // Історія в школі. – 2007. – № 6. – С. 1–3.
  8. *Колесник І.* До питання про шляхи модернізації навчання історії України в умовах ВНЗ I–II рівня акредитації [Текст] / І. Колесник // Історія в школі. – 2007. – № 11/12. – С. 8–11.
  9. *Коцур В.* Проблема змісту історичної освіти у шкільних підручниках історії [Текст] / В. Коцур // Історія в школі. – 2001. – № 11–12. – С. 20–23.
  10. *Кульчицький С.* Вітчизняна історія в школах і ВНЗ України : останнє десятиріччя [Текст] / С. Кульчицький // Історія України. – 2003. – № 15. – С. 1–6.
  11. *Удод О.* Дидактика історії : яким має бути універсальний підручник з української історії [Текст] / О. Удод // Історія України. – 2005. – № 45. – С. 1–8.

**ТЕМА 5
УРОК ІСТОРІЇ**

План

1. Урок історії як елемент та основна форма навчання і виховання учнів.
2. Традиційні структурні елементи уроку історії.
3. Типи уроків історії.
4. Сучасні вимоги та підходи до проведення уроку історії.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати терміни та поняття: урок, структура уроку, типи уроків.
– Зробіть практичну роботу на тему: «Моделювання уроку».

Завдання:

За поданою орієнтовною схемою заняття, складіть власну модель проведення стандартного традиційного уроку (45 хвилин) з історії України або всесвітньої історії в обраному Вами класі.

Орієнтовна схема заняття

Спочатку студент зазначає, з якого навчального предмета та в якому класі буде проводитися заняття. Повністю вказує своє прізвище, ім'я та по батькові.

Далі зазначається:

1. Тема уроку.
2. Мета уроку: освітня, розвиваюча, виховна, методична.
3. Тип уроку: (урок вивчення нового матеріалу, комбінований урок, лекція, семінар, повторювально-узагальнювальний урок і т. д.).
4. Методи: евристична бесіда, диспут, міні-лекція і т. д.
5. Остаточна мета уроку (вказати, що будуть знати учні після вивчення теми).
6. Обладнання заняття (з планом класної дошки, на якому вказується розміщення записів); використання технічних засобів навчання.
7. Список рекомендованої літератури.
8. Конспект з виділенням структурних частин:
  - а) Хід уроку: план заняття; постановка проблемних завдань уроку.
  - б) Вивчення нового матеріалу. Розповідь вчителя.
  - в) Завдання учням: робота з картою, картками, тестові завдання, запитання і т. д.
  - г) Використання технічних засобів навчання.
  - д) Висновок бесіди з учнями.
  - е) Домашнє завдання.

Методичні рекомендації до семінарського заняття 5

Під час розгляду першого питання необхідно дати визначення терміна «урок» – це частина навчального процесу, але не механічно обумовлена і замкнена, а логічно і педагогічно завершена; організаційна одиниця навчального процесу, функція якої полягає в досягненні закінченої, але часткової мети навчання. Варто зазначити, що урок історії займає певне місце в системі шкільного курсу і побудований за проблемно-хронологічним принципом. У процесі навчання учні під керівництвом вчителя вивчають питання економічного життя суспільства, його соціально-політичні аспекти та історико-культурний зміст. Засвоєння логічно завершеної частини змісту курсу здійснюється в процесі взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів, направленої на їхнє навчання, виховання і розвиток. Результативність уроку здійснюється знаннями, вміннями і особистими якостями вчителя, який раціонально вирішує завдання відбору головного навчального матеріалу, зазначає засоби і методи вивчення, організовує доцільну, відповідну особливостям змісту і рівню розвитку діяльність учнів на уроці і вдома. Варто зазначити, що на якість уроків також впливають дисципліна учнів і продумана організація їхньої роботи вчителем на всіх етапах. Тривалість уроку у загальноосвітньому навчальному закладі становить у 5–11 класах – 45 хв. Різновидами уроку є модульний: 30х30х30 або спарений (у старших класах): 45х45.

Висвітлюючи друге питання студент повинен розкрити традиційні структурні елементи уроку: перевірка знань пройденого навчального матеріалу, логічно пов'язаного зі змістом нового уроку; перехід до нового матеріалу; вивчення нового матеріалу; закріплення; домашнє завдання. Слід зазначити, що структурні елементи уроку є рухомими і визначаються вчителем для кожного конкретного випадку. Але варто запам'ятати, що зміст кожного наступного уроку може бути засвоєний учнями тільки за повного розуміння та опанування пройденого матеріалу. Сучасна дидактика історії пропонує такі структурні елементи навчання: постановка мети уроку; вивчення нового матеріалу; закріплення його відповідними вправами; творче застосування нового матеріалу; контроль за результатами навчання. Також варто засвоїти, що закріплення матеріалу може відбуватися як у процесі вивчення нового, так і наприкінці уроку після його вивчення. Урок може бути й повністю присвячений повторенню або узагальненню раніше пройденого матеріалу. Тобто, слід запам'ятати, що структура кожного уроку залежить від його змісту, основного дидактичного завдання, мети й типу.

Під час розкритті третього питання варто зазначити, що сучасна дидактика історії пропонує декілька підходів до типологізації уроків,

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

основними з яких є такі: типологізація за ведучим методом навчання; за ланцюгами процесу навчання (є найбільш розповсюдженою); за діяльністю учнів тощо. Студент має назвати і проаналізувати такі традиційні типи уроків: комбінований – урок, який вміщує всі ланцюги процесу навчання; урок засвоєння нових знань; урок формування умінь та навичок; урок застосування знань, умінь, навичок; урок узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок; урок контролю і корекції знань, умінь та навичок. Слід наголосити, що обираючи тип уроку, вчитель, перш за все, має керуватися особливостями змісту вивчення навчального матеріалу, його обсягом і віком учнів. Учитель повинен бачити всі різні типи уроків та раціонально застосовувати їх в конкретних умовах.

Під час відповіді на четверте питання треба наголосити, що розвиток здібностей учнів вимагає цілеспрямованої роботи вчителя упродовж всіх років навчання. Сучасна дидактика вимагає від вчителя домагатися від учня не тільки забезпечення знань на відтворюючому рівні, а вміння застосовувати знання на практиці, формувати готовність творчо їх використовувати, здійснювати національне, трудове, моральне, естетичне виховання учнів. До таких умінь варто віднести: уміння працювати з книгою, історичною картиною, іншими видами ілюстративного матеріалу; самостійно формувати висновки, аналізувати й узагальнювати історичні факти на основі їхнього опису в підручнику, документах, наочних посібниках; складати простий і розгорнутий план, тези, реферат тощо. За допомогою шкільних підручників з історії, а також методичної і додаткової літератури студенту пропонується підготувати конспект будь-якого типу уроку з дотриманням всіх його структурних елементів та сучасних вимог і підходів до його викладення.

Література

1. *Баханов К. О.* Навчання історії в школі: інноваційні аспекти [Текст] / К. О. Баханов. – Х.: Основа, 2005. – 128 с.
2. *Бондар В.* Дидактика: підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів [Текст] / В. Бондар. – К.: Либідь, 2003. – 264 с.
3. *Краевский В. В.* Основы обучения. Дидактика и методика [Текст] / В. В. Краевский. – М.: Академия, 2008. – 346 с.
4. *Курилів В.* Методика викладання історії: навч. посіб. [Текст] / В. Курилів. – Х.; Торонто: Ранок, 2008. – 256 с.
5. *Мокрогуз О. П.* Інноваційні технології на уроках історії [Текст] / О. П. Мокрогуз. – Х.: Вид. група «Основа», 2005. – 192 с.
6. *Пометун О.* Методика навчання історії в школі [Текст] / О. Пометун, Г. Фрейман. – К.: Генеза, 2006. – 328 с.

7. *Старева А. М.* Методика навчання історії : особистісно-орієнтований підхід : навчально-методичний посібник. Частина II [Текст] / А. М. Старева. – Миколаїв : «Іліон», 2007. – 200 с.

8. *Терно С. О.* Теорія та методика навчання історії : Практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Історія та археологія» [Текст] / С. О. Терно. – Запоріжжя : ЗНУ, 2016. – 36 с.

Додаткова література

9. *Мисан В.* Сучасний урок історії : типологія, структура, характеристика, форми [Текст] / В. Мисан // Історія в школі. – 2006. – № 1. – С. 20–24.

10. *Мисан В.* Характеристика сучасного уроку історії [Текст] / В. Мисан // Історія України. – 2006. – № 33–34. – С. 6–13.

11. *Приходько А.* Урок та інші форми навчання у сучасній методиці викладання історії [Текст] / А. Приходько // Історія в школі. – 2006. – № 2. – С. 32–36.

12. *Саксе М.* Викладання історії у мультикультурному контексті : нові методи і підходи [Текст] / М. Саксе // Історія України. – 2009. – № 35. – С. 13–19.

ТЕМА 6 ВИДОВІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

План

1. Шкільна лекція та семінар як особливі форми організації навчання історії.
2. Оповідальна лекція (розповідь).
3. Лекція діалогічного характеру.
4. Семінар-дослідження.
5. Семінар з елементами дискусії.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати терміни та поняття: бесіда, дискусія, діалог, лекція, монолог, оповідальна лекція, оповідання, розповідь, семінар, семінар-дослідження.

Методичні рекомендації до семінарського заняття 6

Під час висвітлення першого питання слід дати визначення понять «лекція» і «семінар». Основною дидактичною метою лекції є формування орієнтованих основ для подальшого засвоєння історичного матеріалу.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

Варто розкрити основні функції лекції – методологічну й організаційну. Зокрема, перша вводить учнів у науку в цілому, додає навчальному курсу (темі) концептуальність; друга – пов'язує всі інші форми навчальних занять, які логічно слідує за нею, опираються на неї змістовно і тематично. Проаналізувати основні етапи лекції: перший – *вступна частина* (формування цілей і завдань лекції, стисла характеристика проблеми, демонстрація питань, перелік літератури); другий – *виклад* (докази, факти, аналіз понять, демонстрація слайдів, характеристика різних точок зору, зв'язок із практикою); третій – *закінчення* (формування висновків, настанова на самостійну роботу, методичні поради, відповіді і запитання). Слід також зазначити, що у вчительській практиці лекція знаходиться в тісному зв'язку з розповіддю і бесідою, у залежності від віку та підготовленості учнів тощо.

Урок-семінар використовується насамперед для узагальнення раніше вивченого матеріалу. Студент має назвати і розкрити відомі класифікації шкільних семінарських занять. Зокрема такі: *за дидактичною метою* (І. Лернер):

- 1) узагальнення та поглиблення раніше вивченого матеріалу;
  - 2) вивчення нового матеріалу;
  - 3) вивчення всієї теми;
  - 4) вивчення найважливіших питань теми;
- за способом проведення заняття* (Н. Дайрі):

- 1) обговорення заздалегідь поставлених учителем питань;
- 2) обговорення повідомлень і доповідей, підготовлених на основі першоджерел;

- 3) обговорення результатів самостійного аналізу документів та інші. Слід наголосити, що семінарські заняття характеризуються більшою, ніж будь-який інший тип уроку, самостійністю учнів під час підготовки до семінару. Час уроку за виключенням короткого вступного та заключного слів учителя цілком надається учням для обговорення теми семінару. За тиждень до проведення вчитель повідомляє класу тему заняття, а також план і перелік основних джерел інформації для підготовки до нього. Деякі питання, що потребують більш глибокого висвітлення, за дорученням учителя готують раніше окремі учні. На семінарі за власним бажанням чи за викликом учителя учні висвітлюють основні питання плану. Клас бере участь в їх обговоренні. Заслуховуються й обговорюються підготовлені повідомлення, які вміщують додаткову інформацію за темою семінару. У заключному слові вчитель оцінює якість підготовки учнів до семінару та узагальнює головний зміст його теми.

У наступних питаннях студенту слід проаналізувати найбільш розповсюджені на шкільних уроках види лекцій і семінарських занять. Зокрема, у другому питанні слід дати визначення поняття «*оповідальна лекція*» – це послідовний виклад навчального матеріалу (теми) у вигляді монологу без залучення учнів до зовнішнього діалогу. Розкрити її основні структурні компоненти:

- 1) тема, назва лекції, рік і місяць підготовки;
- 2) мета лекції: загальна і функціональна (освітня, виховна, практична, методична);
- 3) текст лекції (вступ, основна частина, висновки);
- 4) методичні рекомендації з подальшого вивчення теми;
- 5) питання для повторення лекції й організації самоконтролю за якістю засвоєння лекційного матеріалу (з урахуванням питань і завдань у робочому зошиті учнів);

б) список історичних джерел для опрацювання в позаурочний час. Слід наголосити, що оповідальна лекція припускає встановлений темп мови, який залежить від віку учнів та їхньої здатності сприймати навчальний матеріал, а також дикції лектора. Зокрема, фахівцями підраховано, що середній темп мови становить 120 слів на хвилину. Але норма «навчальної мови» у 5–6 класах становить не більш 60 слів на хвилину, а в 10–11 класах – не більше 75. Головним видом діяльності учнів на такій лекції є слухання.

Під час відповіді на третє питання, слід зазначити, що лекції діалогічного характеру поділяються на два типи: *інформативно-діалогічні* і *проблемні*. На першій з них діалог будується на поставлених лектором пізнавальних запитаннях і відповідях-репліках учнів. Проблемна лекція припускає постановку лектором питань (задач), що створюють проблемну ситуацію, яка, у свою чергу, вимагає пошуку, виходу з неї за рахунок напруженої розумової діяльності. Особливість цих лекцій полягає в наявності інтенсивного спілкування між лектором і слухачами на занятті, що забезпечує колективну навчальну взаємодію, а також у вимозі попередньої підготовки до них. Студенту слід розкрити та проаналізувати їхні основні структурні компоненти:

- 1) попередня підготовка учнів до діалогічної лекції (ознайомлення з термінологією, прочитання матеріалу підручника і додаткової літератури із теми майбутньої лекції);
- 2) підготовка вчителя до діалогічної лекції (розробка проблемних завдань, включення їх у хід лекції).

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

У четвертому питанні слід дати визначення поняття «*семинар-дослідження*» – навчальне заняття, зміст якого полягає в придбанні і частковій реалізації знань із залученням у цей процес компонентів наукового дослідження. Варто наголосити, що цей семінар включає в себе три етапи і часто виходить за тимчасові та змістовні рамки одного-двох уроків. Студент має назвати і проаналізувати основні етапи проведення семінару:

1) підготовча робота (постановка задачі, формулювання проблеми, планування семінару);

2) обговорення теми семінару (реалізація пізнавально-дослідницької, виховної, практичної, методичної функцій заняття);

3) заключно-орієнтуючий (оцінка семінару та учасників, підведення підсумків, постановка питань для подальшого дослідження).

У п'ятому питанні потрібно розкрити методику проведення семінару з елементами дискусії. Дати визначення поняття «дискусія» і назвати її типи:

– *імперативний* (у ході її учасники семінару приходять до загальної точки зору з теми обговорення), оцінюється як результативний;

– *конфронтаційний* (у процесі її учасники семінару не приходять до єдиної точки зору, займають протилежні позиції);

– *інформативний* (учні отримують лише інформативний матеріал, який готує до вивчення більш складних тем).

Студент має засвоїти основні принципи ведення дискусії на семінарському занятті, а саме: рівність учасників дискусії, її стійка спрямованість, адекватність сприйняття учнями. Запам'ятати, що тема дискусії має носити актуальний характер. Слід назвати і проаналізувати основні етапи проведення дискусії на занятті:

1) вступне слово вчителя;

2) виступи і можливі репліки учасників дискусії;

3) формування альтернативних груп-одномумців;

4) поступове підведення дискусії до загальної точки зору;

5) підсумки.

Література

1. *Баханов К. О.* Навчання історії в школі: інноваційні аспекти [Текст] / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2005. – 128 с.

2. *Бондар В.* Дидактика : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів [Текст] / В. Бондар. – К. : Либідь, 2003. – 264 с.

3. *Курилів В.* Методика викладання історії : навч. посіб. [Текст] / В. Курилів. – Х.,; Торонто : Ранок, 2008. – 256 с.

4. *Мокрогуз О. П.* Інноваційні технології на уроках історії [Текст] / О. П. Мокрогуз. – Х. : Вид. група «Основа», 2005. – 192 с.

5. *Пометун О.* Методика навчання історії в школі [Текст] / О. Пометун, Г. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.

6. *Старева А. М.* Методика навчання історії : особистісно-орієнтований підхід : навчально-методичний посібник. Частина II [Текст] / А. М. Старева. – Миколаїв : «Іліон», 2007. – 200 с.

7. *Терно С. О.* Теорія та методика навчання історії : практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Історія та археологія» [Текст] / С. О. Терно. – Запоріжжя : ЗНУ, 2016. – 36 с.

Додаткова література

8. *Варшавська М.* Методика використання елементів дискусії на інтерактивному уроці з історії [Текст] / М. Варшавська // Історія України. – 2005. – № 43 (22 лист.). – С. 14–17.

9. *Галлагер К.* Викладання історії в контексті сприймання демократичним цінностям і терпимості : викладання і вивчення історії в школі. Посібник для вчителів [Текст] / К. Галлагер. – К. : Генеза, 1998. – 47 с.

10. *Гупан Н.* Сучасні підходи до викладання історії України в загальноосвітній школі [Текст] / Н. Гупан // Історія в школі. – 2007. – № 6. – С. 1–3.

11. *Демиденко Т.* Удосконалення змісту і методів викладання шкільних історичних дисциплін [Текст] / Т. Демиденко // Історія України. – 2001. – № 41 (лист.). – С. 3.

12. *Комаров В.* Традиції та інновації в сучасній історичній освіті [Текст] / В. Комаров // Історія в школі. – 2003. – № 9. – С. 7–10.

ТЕМА 7 ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО УРОКУ ІСТОРІЇ

План

1. Визначення цілей уроку.
2. Визначення типу уроку.
3. Планування методики уроку, добір змісту.
4. Визначення домашнього завдання.

Завдання для самостійної роботи

– *Опрацювати терміни та поняття:* виховна мета уроку, календарно-тематичне планування, освітня мета уроку, розвиваюча мета уроку.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

– Зробіть практичну роботу на тему: «Календарно-тематичний план уроків з історії».

Завдання:

1. Скориставшись шкільною навчальною програмою з історії та підручниками, оберіть предмет (історія України або Всесвітня історія) та клас (5–11 класи), за якими будете працювати.

Увага! Уважно прочитайте навчальну програму і правильно розподіліть кількість годин, призначених для вивчення кожної теми уроків в обраному класі.

2. Складіть календарно-тематичний план за поданою таблицею на навчальний рік, вказавши обрану навчальну дисципліну і клас.

№ уроку	Тема уроку	Мета уроку	Основні поняття	Основні вміння	Міжпредметні зв'язки	Засоби навчання	Тип уроку
1	2	3	4	5	6	7	8

Методичні рекомендації до семінарського заняття 7

Під час підготовки семінарського заняття студент має запам'ятати основні правила підготовки вчителя до уроку історії, які знадобляться йому під час проходження педагогічної практики і в подальшій викладацькій роботі.

Підготовка вчителя до уроку історії повинна спиратися на аналіз програми, де стисло сформульовані цілі та завдання історії як шкільного предмета в цілому і кожного її курсу зокрема, та на знання всіх складових компонентів змісту підручника. Підготовці конкретного уроку передують складання календарно-тематичного планування, де зміст розбивається на логічно цілісні частини, що підлягають вивченню учнями на кожному уроці цієї теми.

Існують короткі і більш змістовні форми календарно-тематичного планування. Варто запам'ятати, що обов'язковими його компонентами повинні бути назва теми і перелік її освітньо-виховних і розвиваючих завдань.

Розкриваючи перше питання, варто навчитися визначати цілі уроку, які вчитель має визначати у першу чергу. Це найбільш складний і важливий момент підготовки. Всебічно проаналізувавши зміст навчального матеріалу уроку, вчитель формулює основну змістовну ідею уроку, яку повинні засвоїти учні. Але мета уроку не зводиться до передачі змісту та його засвоєння. Вона зумовлена також необхідністю

виховання та розвитку учнів. Конкретні виховні і розвиваючі цілі кожного уроку повинні орієнтуватися на вікові і навчальні можливості учнів того чи іншого класу. Далі необхідно сформулювати основну *освітню мету* уроку. Це означає визначити його головну ідею й ті факти та явища, що її розкривають і які мають бути засвоєними учнями. Визначити *виховні цілі* допоможе вчителю знання переліку загальних завдань виховання, з яких він обере ті, які найбільш яскраво та емоційно можуть бути забезпечені (передані) історичним змістом теми, навчальним матеріалом та методикою уроку. Формулюючи *розвиваючі цілі уроку*, учитель спирається на перелік обов'язкових програмних учнівських компетенцій і одночасно враховує, які можливості надає матеріал уроку для їх розвитку, формування на визначеному рівні складності.

Вивчаючи друге питання, слід навчитися визначати тип уроку історії, відбирати необхідне обладнання, навчальні посібники, дидактичні матеріали, планувати обсяг і зміст навчального матеріалу, логіку його розкриття. Необхідно звернути увагу, що урок кожного типу характеризується варіантністю методики його проведення. Зокрема, урок повідомлення нового матеріалу може проходити методом шкільної лекції із застосуванням відеоапаратури, фрагментів музичних творів, фонозаписів, комп'ютерної презентації навчального матеріалу тощо. Викладення матеріалу вчителем на уроці можна також поєднувати з підготовленими раніше повідомленнями окремих учнів, дискусією. Заняття може проходити як відео урок, де нова інформація буде отримана через відео ряд та дикторське слово, чи урок-екскурсія, на якому розглядаються відповідні експонати і поясненнями екскурсовода надається необхідний, чи навіть розширений обсяг навчального матеріалу.

Висвітлення третього питання потребує від студента навчитися планувати методику уроку та добирати його зміст. Варто засвоїти, що залежно від установа типу уроку добирається його зміст, формулюються основні питання уроку, відповідні завдання до вчителя та учнів, визначається навчальний матеріал, що виноситься на самостійне опрацювання учнями, підбираються методи, прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів, засоби навчання. Учитель прагне відібрати для уроку найбільш переконливі факти, яскраві документи, уривки з художньої та мемуарної літератури, залучає навчальні картини чи репродукції творів відомих художників, звукозаписи, відеозаписи тощо. Студент має запам'ятати, якщо планується опитування, то треба заздалегідь сформулювати основні і

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

додаткові питання. Під час вивчення нового матеріалу треба спланувати змістовну послідовність (логіку теми) і діяльність учнів під час викладення матеріалу вчителем, спланувати їхню самостійну працю з визначеними джерелами інформації. Необхідно зазначити, що нерациональні витрати навчального часу найчастіше виникають під час опитування через невміння вчителя чітко ставити питання та невміння учнів виконати завдання чи відповісти на запитання. Треба особливо чітко з дотриманням часу планувати демонстрацію наочних засобів навчання за допомогою відеоапаратури чи комп'ютера.

І, нарешті, готуючи четверте питання, студент має навчитися визначати домашнє завдання. Цей етап підготовки до уроку означає, що вчитель не тільки повинен вказати номер чергового параграфу, але й пояснити, на що треба звернути особливу увагу, на які питання підготувати відповіді, яку літературу можна додатково прочитати, на яке питання треба шукати відповідь у системі Інтернет-зв'язку і, бажано вказати декілька адрес. Зміст уроку повинен бути науковим, із всебічною оцінкою історичних подій і явищ. Урок історії має бути логічно чітко і виразно побудований, а викладення матеріалу повинно бути емоційно яскравим, виразним, відрізнятися впевненістю узагальнень, оцінок, висновків. Під час уроку повинна забезпечуватись активна пізнавальна діяльність учнів у повному контакті з ними вчителя. Повноцінний урок відрізняється реалізацією в єдності завдань освіти, виховання та розвитку.

Література

1. *Баханов К. О.* Навчання історії в школі : інноваційні аспекти [Текст] / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2005. – 128 с.
2. *Дичківська І. М.* Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник [Текст] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 218 с.
3. *Карпенчук С. Г.* Теорія і методика виховання : навч. посіб. [Текст] / С. Г. Карпенчук. – К. : Вища школа, 2005. – 238 с.
4. *Ковальчук Л.* Основи педагогічної майстерності : навч. посіб. [Текст] / Л. Ковальчук. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2007. – 608 с.
5. *Курилів В.* Методика викладання історії : навч. посіб. [Текст] / В. Курилів. – Х.; Торонто : Ранок, 2008. – 256 с.
6. *Мокрогуз О. П.* Інноваційні технології на уроках історії [Текст] / О. П. Мокрогуз. – Х. : Вид. група «Основа», 2005. – 192 с.
7. Педагогічна майстерність : підручник [Текст] / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.

8. *Пометун О.* Методика навчання історії в школі [Текст] / О. Пометун, Г. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.

9. *Старєва А. М.* Методика навчання історії : особистісно-орієнтований підхід : навчально-методичний посібник. Частина II [Текст] / А. М. Старєва. – Миколаїв : «Іліон», 2007. – 200 с.

Додаткова література

10. *Белоусов Л. С.* Как преподавать новую и новейшую историю? [Текст] / Л. С. Белоусов // Новая и новейшая история. – 2009. – № 1. – С. 144–152.

11. *Гупан Н.* Сучасні підходи до викладання історії України в загальноосвітній школі [Текст] / Н. Гупан // Історія в школі. – 2007. – № 6. – С. 1–3.

12. *Журба М.* Підготовка вчителів історії України : виклики та перспективи [Текст] / М. Журба // Історія України. – 2009. – № 35. – С. 9–15.

13. *Терно С.* Як підвищити вмотивованість вивчення історії [Текст] / С. Терно // Історія в школах України. – 2004. – № 8. – С. 22–26.

ТЕМА 8 МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

План

1. Класифікація методів навчання історії.
2. Види усного викладу на уроках історії: розповідь, опис, характеристика.
3. Бесіда як діалогічний усний метод навчання історії.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати терміни та поняття: бесіда, дослідницький метод навчання, лекція, метод проблемного викладу, методи навчання, опис, пояснювально-ілюстративний метод навчання, репродуктивний метод навчання, розповідь, словесні методи навчання, характеристика, частково-пошуковий метод навчання.

Методичні рекомендації до семінарського заняття 8

Під час відповіді на перше питання студент дає визначення поняття «методи навчання», під якими слід розуміти способи взаємопов'язаної діяльності вчителя та учня в процесі навчання, направлені на досягнення його мети. Слід наголосити, що методи навчання історії розрізняються за джерелами знань і ступенем самостійності пізнавальної діяльності учнів. Будь-який метод навчання пропонує

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

визначену, осмислену мету, систему дій, направлених на її досягнення, визначені засоби і намічений результат. *Об'єкт метода навчання* – ученя, який одночасно є і *суб'єктом*: від його інтересів і здібностей залежить результат навчання.

Варто зазначити, що в педагогічній науці не розроблено єдиної класифікації методів навчання. Основним критерієм до неї виступають логічні шляхи засвоєння учнями знань, ступінь активності учнів в цьому засвоєнні, форма реалізації об'єму знань. Найбільш прийнятною є класифікація, за якою методи навчання поділяють на: *словесні* (розповідь, монолог, діалог, бесіду); *друковано-словесні* (аналіз документів, роботу з поняттями, складання плану, таблиці, роботу з підручником); *наочні* (аналіз навчальної картини, виконання малюнка, заповнення контурної карти, робота з навчальною картою); *практичні* (виготовлення моделей, макетів). Ця класифікація включає пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, метод проблемного викладу, частково-пошуковий і дослідницький методи. Студенту слід дати розгорнуту характеристику цих методів навчання.

Під час висвітлення цього питання варто також проаналізувати класифікацію методів П. Лейбенгруба, яка оснований на принципі особливостей навчальної діяльності вчителів і учнів на уроках історії. В її основі лежить засіб або джерело пізнання історичної дійсності. На думку автора методи вивчення історії поділяються на:

- 1) метод розповіді та шкільної лекції вчителя;
- 2) метод бесіди;
- 3) метод наочності;
- 4) метод роботи з підручником;
- 5) метод роботи з історичним документом;
- 6) метод використання в навчанні художньої літератури;
- 7) активні методи вивчення історії.

У другому питанні слід назвати види усного викладу на уроках історії: розповідь, опис, характеристика, лекція, та дати визначення цих понять. Розкрити різновиди та особливості кожного зазначеного виду та доцільність їхнього використання в 5–11(12) класах. Варто наголосити, що живе слово на уроці виступає в монологічній формі (викладення історичного матеріалу вчителем та учнем) та у формі бесіди. Зазначити на основні функції, які виконує слово вчителя на уроці історії – інформаційну, логічну, виховну.

Під час розкриття третього питання слід дати визначення поняття «*бесіда*» та проаналізувати її основні види: вступна, аналітична й узагальнювальна (евристична), заключна, повторювально-узагальнювальна, контрольна або перевірна.

Література

1. *Баханов К. О.* Навчання історії в школі : інноваційні аспекти [Текст] / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2005. – 128 с.
  2. *Вагин А. А.* Методика преподавания истории в средней школе. Учение о методах. Теория урока [Текст] / А. А. Вагин. – М. : Просвещение, 1968. – 434 с.
  3. *Ващенко Г.* Загальні методи навчання: підручник для педагогів [Текст] / Г. Ващенко. – К. : Укр. Видавничка Спілка, 1997. – 441 с.
  4. *Дичківська І. М.* Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник [Текст] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 218 с.
  5. *Краевский В. В.* Основы обучения. Дидактика и методика [Текст] / В. В. Краевский. – М. : Академия, 2008. – 346 с.
  6. *Куриль В.* Методика викладання історії: Навч. посіб. [Текст] / В. Куриль. – Х., Торонто : Ранок, 2008. – 256 с.
  7. *Мокрогуз О. П.* Інноваційні технології на уроках історії [Текст] / О. П. Мокрогуз. – Х. : Вид. група «Основа», 2005. – 192 с.
  8. *Пометун О.* Методика навчання історії в школі [Текст] / О. Пометун, Г. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.
  9. *Старєва А. М.* Методика навчання історії : особистісно-орієнтований підхід : навчально-методичний посібник. Частина II [Текст] / А. М. Старєва. – Миколаїв : «Іліон», 2007. – 200 с.
  10. *Терно С. О.* Теорія та методика навчання історії : Практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Історія та археологія» [Текст] / С. О. Терно. – Запоріжжя : ЗНУ, 2016. – 36 с.
- Додаткова література*
11. *Гольденбург Я.* Моделююча технологія на уроках історії [Текст] / Я. Гольденбург // Історія України. – 2009. – № 42 (лист.). – С. 14–16.
  12. *Дрібниця В.* Використання відео- та мультимедійних матеріалів на уроках історії України та всесвітньої історії у 6–11 класах [Текст] / В. Дрібниця // Історія в школі. – 2007. – № 3. – С. 41–48.
  13. *Івануса Г.* Синхронне викладання історії України та всесвітньої історії в загальноосвітній школі [Текст] / Г. Івануса // Історія України. – 2003. – № 15. – С. 13–14.
  14. *Кметь В.* Використання пізнавальних завдань у навчанні історії [Текст] / В. Кметь // Історія України. – 2005. – № 46. – С. 8–10.
  15. *Ксьондзик Т.* Проблемне навчання як засіб формування культури історичного мислення [Текст] / Т. Ксьондзик // Історія України. – 2005. – № 43 (22 лист.). – С. 10–13.
  16. *Тодосійчук В.* Формування предметних та ключових компетентностей учнів на уроках історії [Текст] / В. Тодосійчук // Історія України. – 2009. – № 18. – С. 10–13.

ТЕМА 9
ЗАСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ З ІСТОРІЇ

План

1. Засоби навчання історії, їхня класифікація.
2. Друковані засоби навчання історії (підручник, історичні джерела, художня література).
3. Види наочного навчання на уроках історії: предметне, образотворче, умовно-графічне.
4. Технічні засоби навчання (ТЗН) та їхнє застосування на уроках історії.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати терміни та поняття: аудіовізуальні (технічні) засоби навчання, графіки, діаграми, документ, друковані засоби навчання, засоби навчання історії, історична карта, історичне джерело, наочні засоби навчання, підручник, схеми, технічні засоби навчання, художня література.

Методичні рекомендації до семінарського заняття 9

Під час розкриття першого питання слід зазначити, що засоби навчання історії – це одна з головних умов образного подання та сприйняття історичного матеріалу. Доцільною для користування є класифікація засобів навчання за характером джерела:

– *друковані засоби навчання:* документальні джерела, мемуарна література, підручники, навчальні посібники, хрестоматії, збірники документів, книги для читання, довідкова, науково-популярна та художня література, періодичні видання;

– *наочні засоби навчання:* речові (збірки копій, макети, динамічні моделі, експозиції музеїв, виставкових залів), образотворчі (картини, альбоми, піктограми, ілюстративно-роздатковий матеріал), умовно-графічні (карти, схеми, таблиці, аплікації);

– *аудіовізуальні (технічні) засоби навчання:* учбові кіно-, відео-, діафільми, кінофрагменти, діапозитиви, комп'ютерні програми, звукові посібники (грампластівки, фонохрестоматії), телевізійні передачі.

У другому питанні необхідно зазначити, що важливу роль у функціонуванні освітніх систем відіграють підручники, які є одним із найважливіших елементів навчально-методичного комплексу і сутнісним

компонентом освітньої системи. Зміст шкільного підручника умовно складається з двох компонентів – текстового і позатекстового. Текст підручника за своїм обсягом і призначенням поділяється на основний, додатковий та пояснювальний. Робота з основним текстом підручника повинна бути спрямована передусім на розвиток самостійного мислення, а не на автоматичне відтворення. Підручники мають бути розраховані на суттєве сприйняття учнями подій минулого, оскільки саме почуття формують ціннісні орієнтації та особистісні переконання. Головним у викладі є події, їхня багатоплановість і взаємозв'язок, факти викладаються таким чином, щоб учні самостійно робили висновки і висловлювали власну думку. Необхідним компонентом реалізації диференційованого навчання є додаткові й пояснювальні тексти підручника (документальний матеріал, додаткова інформація). У сучасних підручниках вміщено розгорнуті коментарі, повідомлення про людей і події, що зображені на малюнках, картинах тощо. Аналіз додаткових, пояснювальних текстів, ілюстрацій, карт, схем і таблиць має оцінюватися за їхніми розвивальними можливостями під час використання в пізнавальній діяльності учнів. Значно оновлюється методичний апарат підручників, що становить собою крізну мережу запитань і завдань, що створюють постійний зв'язок між автором і читачем.

Важливою на уроках історії є робота з історичними джерелами. До того ж, документи можуть використовуватися як учителями, так і учнями. Учителю переказує документ, якщо він складний для учнів; наводить короткі цитати без посилань чи з посиланням на документ (щоб посилити доказовість своєї розповіді); цитує та аналізує фрагменти документів для конкретизації своєї розповіді, надання йому виразності, емоційності, аргументованості. Щоб оживити розповідь, він використовує пряму мову, надає характеристику особистості. Студенту необхідно засвоїти, що робота учнів з історичними джерелами поступово ускладнюється з урахуванням їхнього віку та пізнавальних можливостей, а також рівня підготовки. Зокрема, у 5–6 класах використовується найбільш простий матеріал розповідного та описового характеру (обсяг його не перебільшує 10–15 рядків); у 7–8 класах – зростає число господарських та юридичних документів, що підлягають аналізу; у 9–11 – усе ширше для аналізу застосовуються політичні, програмні документи. Студент має назвати і проаналізувати основні етапи навчання роботі з документами з урахуванням вікових особливостей учнів 5–11 класів.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

Також у цьому питанні слід сказати, що твори художньої літератури рекомендуються для використання в кожному класі та застосовуються з метою підкреслення виразності матеріалу на уроках. Необхідно розкрити основні вимоги щодо використання художніх творів на уроках історії: пізнавально-виховна цінність матеріалу, тобто правдиве відображення подій, явищ; велика художня цінність. Фрагменти творів художньої літератури повинні вміщувати в собі: живе зображення історичних подій, що передбачені для вивчення шкільною програмою з історії; образи історичних діячів; панорамний опис подій, що вивчаються на уроці.

Під час висвітлення третього питання слід дати визначення поняття «*наочне навчання*» та проаналізувати його основні види: предметне, образотворче, умовно-графічне. *Предметна* наочність має особливу пізнавальну цінність, оскільки допускає безпосереднє сприйняття справжніх речових пам'яток минулого або його матеріальних слідів. *Образотворча* наочність допускає використання науково обґрунтованих реконструкцій архітектурних пам'ятників, предметів праці і побуту, художніх композицій. *Умовно-графічна* наочність відбиває сутність історичних явищ, їхній взаємозв'язок, динаміку мови умовних знаків (карти, схеми, графіки, діаграми). Варто наголосити на особливій ролі такого навчання, яка полягає в забезпеченні сприйняття учнями історичних подій через «живе споглядання». Наочне навчання торкається не тільки сфери почуттів під час сприйняття минулого, але й сфери мислення, оскільки створюються достовірні зорові образи історичного минулого, конкретизуються історичні факти, переборюється модернізація минулого в уявленнях учнів. Наочне навчання розвиває спостережливість, уяву, пам'ять, мову учнів, підтримує постійний інтерес до історичного минулого. Слід вказати, що крім зазначених видів наочності, О. Вагін виділяє також *внутрішню наочність*, під якою розуміє опору на готові образи, що сприймаються учнями шляхом самостійного спостереження реальних предметів і явищ навколишнього світу, сформованих у них раніше в процесі навчальної діяльності.

Під час відповіді на четверте питання слід зазначити, що технічні засоби навчання підсилюють яскравість, емоційність, виразність, динамічність навчання, стимулюють творчу уяву і мислення учнів. До них належать статичні екранні посібники (діафільми, діапозитиви, кодопозитиви), кінофільми, радіо- і звукозапис, телепередачі, комп'ютерні програми тощо.

Література

1. *Баханов К. О.* Навчання історії в школі : інноваційні аспекти [Текст] / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2005. – 128 с.
  2. *Ващенко Г.* Загальні методи навчання: підручник для педагогів [Текст] / Г. Ващенко. – К. : Укр. Видавничка Спілка, 1997. – 441 с.
  3. *Дичківська І. М.* Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник [Текст] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 218 с.
  4. *Курилів В.* Методика викладання історії : навч. посіб. [Текст] / В. Курилів. – Х.; Торонто: Ранок, 2008. – 256 с.
  5. *Мокрогуз О. П.* Інноваційні технології на уроках історії [Текст] / О. П. Мокрогуз. – Х. : Вид. група «Основа», 2005. – 192 с.
  6. *Пометун О.* Методика навчання історії в школі [Текст] / О. Пометун, Г. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.
  7. *Терно С. О.* Теорія та методика навчання історії : практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Історія та археологія» [Текст] / С. О. Терно. – Запоріжжя : ЗНУ, 2016. – 36 с.
- Додаткова література*
8. *Гольденбург Я.* Моделююча технологія на уроках історії [Текст] / Я. Гольденбург // Історія України. – 2009. – № 42 (лист.). – С. 14–16.
  9. *Десятов Д.* Організація роботи учнів з контурною картою на уроках історії Стародавнього світу [Текст] / Д. Десятов // Історія України. – 2009. – № 10. – С. 7–9.
  10. *Дрібниця В.* Використання відео- та мультимедійних матеріалів на уроках історії України та всесвітньої історії у 6–11 класах [Текст] / В. Дрібниця // Історія в школі. – 2007. – № 3. – С. 41–48.
  11. *Желіба О.* Використання таблиць на уроках історії в 10–11 кл. [Текст] / О. Желіба // Історія в школах України. – 2001. – № 4, 5.
  12. *Кметь В.* Використання пізнавальних завдань у навчанні історії [Текст] / В. Кметь // Історія України. – 2005. – № 46. – С. 8–10.
  13. *Ковбасюк Т.* Традиції та новації у використанні писемних джерел на уроках історії України [Текст] / Т. Ковбасюк // Історія в школах України. – 2008. – № 11/12. – С. 46–48.
  14. *Кожемяка О.* Організація дослідницької діяльності як засіб формування ключових компетентностей учнів у ході вивчення історії [Текст] / О. Кожемяка // Історія України. – 2009. – № 13. – С. 13–15.
  15. *Худобець О.* Схеми і таблиці на уроках історії [Текст] / О. Худобець // Історія України. – 2009. – № 2–3. – С. 1–48.

**ТЕМА 10
НЕСТАНДАРТНІ УРОКИ ІСТОРІЇ**

План

1. Нетрадиційні форми проведення уроків з історії. «Дидактична гра» та її види.
2. Методика розробки та проведення нестандартних уроків:
  - «круглий стіл»;
  - «карусель»;
  - «мозковий штурм».

Завдання для самостійної роботи

– *Опрацювати терміни та поняття:* бінарний урок, дидактична гра, дискусія, імітаційні види занять, «карусель», «круглий стіл», «мозковий штурм», неімітаційні види занять, нестандартний урок, рольова гра, структуровані дебати, урок «Що? Де? Коли?», урок брейн-ринг, урок прес-конференція, урок-вистава, урок-практикум.

– Зробіть практичну роботу на тему: «Моделювання нетрадиційного уроку історії».

Завдання:

1. Скориставшись шкільною навчальною програмою з історії та підручниками, оберіть предмет (історія України або Всесвітня історія), клас (5 – 11 класи) та тему уроку, за якими будете працювати.

2. За обраною темою уроку підготуйте для учнів запитання і завдання для таких видів нестандартних уроків: «круглий стіл», «колоквіум», «карусель», «мозковий штурм», «рольова (ділова) гра», «дискусія», «структуровані дебати» або інших, запропонованих Вами.

Методичні рекомендації до семінарського заняття 10

Розкриваючи перше питання, студенту необхідно сказати, що у практиці сьогодення широко використовуються нестандартні уроки історії. Це інтегровані уроки, коли матеріал декількох тем вивчається одним блоком; міжпредметні уроки, коли об'єднується матеріал декількох споріднених предметів (історія і право, історія і література); урок-есе, театралізований урок, урок-конкурс; урок-суд, урок-екскурсія. Слід наголосити, що термін «дидактична гра» підкреслює її педагогічну спрямованість та багатогранність застосування. Головна мета цих ігор – розвивати здібності учнів, прищеплювати вміння приймати правильні рішення. У дидактичних іграх виявляються особистість учня, його здібності та перспективи на майбутнє.

Потрібно звернути увагу на те, що активне навчання здійснюється на неімітаційних та імітаційних видах занять. На неімітаційних видах занять управління пізнавальною активністю учнів здійснюється за допомогою встановлення прямого та зворотного зв'язку (це шкільна лекція, урок-семінар, урок-консультація, урок-дискусія). На імітаційних видах занять управління пізнавальною активністю досягається у процесі імітації певної діяльності. Вони можуть бути як ігрові, так і не ігрові. До них належать: урок-практикум, інтегрований урок, навчальні ігри, уроки екскурсії.

Під час вивчення другого питання, студенту слід розкрити та проаналізувати методика розробки і проведення нестандартних уроків.

«Круглий стіл» – це семінарське заняття, в основу якого навмисно закладено кілька точок зору на одне питання, обговорення якого підводить до прийнятної для всіх учасників позиції або рішення.

Методика проведення:

І етап – підготовчий. На ньому вирішуються такі питання:

- 1) вибір теми для обговорення;
- 2) розробка цілей заняття;
- 3) запрошення фахівців;
- 4) консультація учнів;
- 5) підготовка приміщення;
- 6) розробка плану заняття.

II етап – обговорення проблеми. На цьому етапі вчитель (ведучий) має охопити такі питання:

- 1) з чого починати заняття;
- 2) кому й у якій послідовності давати слово;
- 3) що робити, якщо учасники у своїх виступах почали повторюватися;
- 4) чого не можна допускати («за круглим столом»).

Поради:

1) Починати заняття необхідно з вступного слова вчителя, в якому мають бути розкриті мета і задачі зустрічі та позиції учасників.

2) За «круглим столом» важливо, щоб кожен учасник неодноразово висловив свою думку з питання, що обговорюється. Тому можна спочатку надавати слово всім охочим, а якщо таких не має, тоді слово надається по черзі учасникам кожної групи. Лідери ж груп, перш ніж виступати, мають радитися з членами своєї групи.

3) Якщо учасники «круглого столу» у своїх виступах почали повторюватися, то вчитель може або завершити обговорення питання, або

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

направити обговорення в практичне русло, або зорієнтувати учасників на теоретичне обґрунтування питання та дати їм практичне завдання.

4) За «круглим столом» не можна допускати:

- порушення принципу рівноправності для всіх учасників заняття;
- розпалення міжособистісних конфліктних ситуацій між учасниками;
- бездоказово та неаргументовано заперечувати ту або іншу точку зору;
- претендувати вчителю на право останньої інстанції в пошуку істини.

III етап – підведення підсумків роботи. Цей етап передбачає:

- нагадування цілей і задач «круглого столу»;
- підсумок відповідей учасників зустрічі;
- характеристику учасників за їхніми позиціями: стійкістю відповідей, колективною працею тощо;
- формулювання загальної позиції, до якої прийшли всі учасники зустрічі;
- пропозиції щодо обговорення проблеми і розподіл їх для виконання між учнями;
- орієнтування учнів на вивчення тих питань, що не знайшли належного висвітлення на занятті;
- завдання на самопідготовку;
- слова подяки запрошеним учасникам зустрічі.

«Карусель». Однією з найважливіших проблем навчання історії є включення всіх без винятку учнів у напружену працю на уроці контрольної-перевірочної характеру. Традиційний вираз *«один відповідає, усі інші слухають»* частіше за все залишається лише незбутньою мрією вчителя. «Карусель» – це один з видів семінарського заняття, в якому беруть участь максимальна кількість учнів, які цілеспрямовано переміщуються з одного навчального місця на інше (з трьох-чотирьох місць), де кожен індивідуально за чергою виступає в ролі учня, оратора, вчителя.

Методика проведення:

I етап – наповнення робочих місць. Спочатку визначаються персональні робочі місця для учнів. Їх може бути три-чотири, у залежності від кількості винесених для обговорення питань і можливостей розміщення робочих місць у класі: перше робоче місце – реальна або умовна трибуна, на якому розглядається перше питання; друге – ліва частина класної дошки, на якому буде розглядатися друге питання; третє – центральна частина класної дошки, на якому буде

відпрацьовуватися третє питання; четверте – права частина класної дошки, вона призначена для опрацювання четвертого питання. На всі робочі місця учні виходять як за бажанням, так і за запрошенням учителя.

Учнів за трибуною пропонується в усній формі розкрити зміст першого питання. На другому, третьому і четвертому робочих місцях учні наносять крейдою на дошці свої питання. Про закінчення роботи вони відразу сповіщають вчителя. Учні за партами уважно слухають оратора і мають бути готовими запитати або доповнити його.

II етап – власне «карусель». Першим свою роботу завершує оратор і переходить на друге робоче місце, де він має перевірити записи на дошці. Такі ж дії виконують ще двоє учнів, запрошених на третє і четверте робочі місця. Отже, біля дошки працюють вже шість учнів. А з урахуванням першого оратора, що готує відповіді на запитання, і того, хто вийшов на заміну товариша на перше робоче місце, у роботі беруть участь вісім учнів. І так далі всі учні рухаються по колу. Практика показує, що на уроці в «каруселі» беруть участь до 20 учнів, що є набагато більшим, ніж під час традиційного опитування.

III етап – заключна частина заняття. Наприкінці «каруселі» вчитель в усній формі доповнює знання учнів, всебічно оцінює заняття і кожного учня, визначає завдання для самопідготовки.

«Мозковий штурм» – це один з видів семінарського заняття, метою якого є цілеспрямована орієнтація учнів на сприйняття і колективне вирішення складного питання на основі максимальної розумової напруги учасників заняття; цілеспрямоване, активне обмірковування й обговорення навчального питання.

Методика проведення:

I етап – вибір теми (питання) «штурму»;

II етап – організаційно-методична підготовка «штурму», яка має вирішувати такі задачі:

- 1) опрацювання термінології, фактів і подій запропонованої теми;
- 2) забезпечення взаємозв'язку знань, що здобуваються учнями в ході підготовки, що приведе до перехресного характеру обговорення теми;
- 3) неформальний підбір літератури «штурмового» характеру, посиленої для засвоєння учнями;
- 4) доведення до учнів і закріплення за ними головних напрямків «штурму» із усім забезпеченням – джерелознавчим і методичним;
- 5) розміщення учнів на відповідні місця у майбутньому «штурмі».

III етап – самостійна підготовка учнів до «штурму». Вона носить керований характер. Кожен майбутній учасник «штурму» має

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

персональне завдання від вчителя. Він усвідомлює особисту відповідальність за придбання і наявність компетентних знань, тому що хоча б один з учнів (одна мікрогрупа) не підготується до заняття, він розірве ланцюг «штурмуючих», і «атака» може захлинутися.

IV етап – власне «мозковий штурм» на занятті, який проходить в два етапи: на першому вчитель виявляє, на якому рівні знаходиться вивчення об'єкта «штурму», з якими знаннями прийшли учні на заняття, чи готові вони до змістовної роботи; на другому – відбувається розкриття поставленої проблеми. Першими висловлюються учні, закріплені за основними напрямками «штурму», потім – інші. Згідно з головним правилом обговорення, спочатку розглядаються вузькі питання, потім відбувається плавний перехід до узагальнень.

V етап – підведення підсумків заняття. Оцінка, отримана за «мозковий штурм», на відміну від оцінки на традиційному занятті, більш складна, багатогранна й вагома. Вона складається з декількох компонентів: знання конкретного питання; уміння оперувати знаннями; методика участі в «штурмі» (уміння слухати товаришів, вести розмову, дотримуватися коректності і шанобливості по відношенню до опонентів, уміння обстоювати свою точку зору і спростовувати неправильну позицію однокласника).

Під час опрацювання другого питання студенту пропонується скласти на власний вибір сценарій одного із запропонованих нестандартних уроків: рольова (ділова) гра; дискусія; структуровані дебати; урок прес-конференція; урок брейн-ринг; урок-вистава; урок «Що? Де? Коли?»; бінарний урок; урок-практикум.

Література

1. *Баханов К. О.* Навчання історії в школі : інноваційні аспекти [Текст] / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2005. – 128 с.
2. *Дичківська І. М.* Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник [Текст] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 218 с.
3. *Курилів В.* Методика викладання історії : навч. посіб. [Текст] / В. Курилів. – Х.; Торонто : Ранок, 2008. – 256 с.
4. *Мокрогуз О. П.* Інноваційні технології на уроках історії [Текст] / О. П. Мокрогуз. – Х. : Вид. група «Основа», 2005. – 192 с.
5. *Мочкіна Л. І.* Позакласна робота з історії України : методичний посібник [Текст] / Л. І. Мочкіна. – Тернопіль : Мальва-ОСО, 2004. – 152 с.
6. Нетрадиційні уроки. Історія [Текст] / Укл. Л. І. Нечволод. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 224 с.

7. *Пометун О.* Методика навчання історії в школі [Текст] / О. Пометун, Г. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.

8. *Старева А. М.* Методика навчання історії : особистісно-орієнтований підхід : навчально-методичний посібник. Частина II [Текст] / А. М. Старева. – Миколаїв : «Іліон», 2007. – 200 с.

Додаткова література

9. *Варшавська М.* Методика використання елементів дискусії на інтерактивному уроці з історії [Текст] / М. Варшавська // Історія України. – 2005. – № 43 (22 лист.). – С. 14–17.

10. *Ващук Ю.* Загадки і головоломки на уроках історії (8–9 кл.) [Текст] / Ю. Ващук // Історія в школі. – 2002. – № 2. – С. 27–29.

11. *Гончарова Т. И.* Исторические вечера в школе. Книга для учителя : Из опыта работы [Текст] / Т. И. Гончарова. – М. : Просвещение, 1992. – 159 с.

12. *Камабалова Я.* Навчаємося у грі : нетрадиційні види уроків узагальнювального повторення з історії середніх віків (на прикладі теми «Слов'яни та їхні сусіди») [Текст] / Я. Камабалова // Історія в школі. – 2008. – № 2. – С. 23–26.

13. *Кульбаба Л.* Ігрові креативні технології на уроках історії [Текст] / Л. Кульбаба // Історія України. – 2009. – № 43 (лист.). – С. 4–45.

14. *Мочкіна Л. І.* Нестандартні уроки в курсі всесвітньої історії. 10 клас. Методичний посібник [Текст] / Л. І. Мочкіна. – Тернопіль : Мальва-ОСО, 2004. – 68 с.

15. *Салата О.* Від подиву – до мислення : ігрова технологія моделювання як метод інтеграції знань учнів [Текст] / О. Салата // Історія в школах України. – 2004. – № 8. – С. 31–33.

ТЕМА 11 ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ ЗАСВОЄННЯ ЗНАТЬ І СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ

План

1. Критерії оцінювання учбових досягнень.
2. Методи перевірки знань учнів на уроках історії:
  - метод усного контролю;
  - метод письмового контролю;
  - тестова перевірка знань;
  - графічна перевірка знань;
  - іспит;
  - самоконтроль та самооцінка.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати терміни та поняття: графічна перевірка знань, експрес-опитування, залік, індивідуальне опитування, іспит, контрольна робота, метод письмового контролю, метод усного контролю, самоконтроль, самооцінка, самостійна робота, творча робота, тести, фронтальне опитування.

Методичні рекомендації до семінарського заняття 11

Під час вивчення першого питання студенту важливо засвоїти, що оцінювання результатів навчальної діяльності учнів здійснюється з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і передбачає диференційований підхід в його організації. Оцінюватися може виконання учнями будь-яких навчальних завдань, під час роботи над якими вони демонструють власне історичне мислення: розгорнуті і стислі усні відповіді, письмові роботи, доповіді, реферати, виступи в дискусіях тощо. При цьому враховується:

- розуміння учнями взаємозв'язків між історичними подіями, уміння порівнювати, пояснювати, аналізувати, узагальнювати та критично оцінювати історичні факти;
- самостійність мислення;
- використання різних джерел історичних знань, з розумінням їхніх особливостей, умінням їх характеризувати і оцінювати;
- правильність і достатність добору історичних фактів для розв'язання поставлених учителем завдань;
- чіткість і завершеність викладу;
- мовна грамотність.

Для правильного оцінювання учнів радимо використовувати наведену таблицю, в якій представлені рівні компетентності, критерії оцінювання учбових досягнень учнями і бали, які вони можуть отримати за зроблену роботу.

Таблиця

Оцінювання учбових досягнень

Рівні компетентності	Бали	Критерії оцінювання учбових досягнень
I Низький (рецептивно-продуктивний)	1 (2-)	Учень володіє навчальним матеріалом на рівні елементарного впізнання відображення окремих фактів, елементів, об'єктів, які відзначаються учнем окремими словами або реченнями.

Продовження табл.

	2 (2)	Учень володіє матеріалом на рівні засвоєння, висловлює його відірваними реченнями, намагається висловити думки на елементарному рівні.
	3 (2+)	Учень володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, які складають незначну частину навчального матеріалу.
II Середній (репродуктивний)	4 (3-)	Учень володіє матеріалом на початковому рівні, значну частину матеріалу відображає на репродуктивному рівні.
	5 (3)	Учень володіє матеріалом на рівні, більш високому, ніж початковий, здатен за допомогою вчителя логічно відобразити значну його частину.
	6 (3+)	Учень може відобразити значну частину теоретичного матеріалу, показати знання і розуміння основних положень, за допомогою вчителя може аналізувати учбовий матеріал, порівнювати і робити висновки, виправляти помилки, які допустив.
III Достатній (Конструктивно- варіативний)	7 (4-)	Учень може застосовувати навчальний матеріал на рівні стандартних ситуацій, частково контролювати власні учбові дії, наводити окремі власні приклади для підтвердження значних тверджень.
	8 (4)	Учень вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом вчителя, в цілому самостійно застосовувати її на практиці, контролювати власну діяльність, виправляти помилки і наводити аргументи для підтвердження окремих думок під керівництвом вчителя.
	9 (4+)	Учень вільно (самостійно) володіє вивченим об'ємом матеріалу, в тому числі застосовує його на практиці, вільно вирішує завдання в стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, наводить переконливі аргументи для підтвердження матеріалу, який вивчається.
IV Високий (творчий)	10 (5-)	Учень проявляє початкові творчі здібності, самостійно визначає окремі цілі власної учбової діяльності, оцінює окремі факти, події, ідеї; знаходить джерела інформації і самостійно використовує їх відносно цілям, які поставив вчитель.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

Закінчення табл.

	11 (5)	Учень вільно висловлює свої думки і сприйняття, визначає програму власної пізнавальної діяльності, самостійно оцінює різні життєві явища і факти, визначає особисту позицію до них; без допомоги вчителя знаходить джерела інформації і самостійно використовує отримані відомості відносно цілям і завданням власної пізнавальної діяльності. Використовує отримані знання і вміння в нестандартній ситуації, переконливо аргументує особисту життєву позицію, погоджує її з загальнолюдськими цінностями.
	12 (5+)	Учень проявляє особливі творчі здібності, самостійно розвиває особисті схильності та талановитість, вміє самостійно добувати знання.

Висвітлюючи друге друге питання необхідно назвати й проаналізувати найдоступніші та найефективніші методи перевірки знань учнів на уроках історії.

Метод усної контролю. У своїй практичній роботі більшість учителів велику увагу приділяє саме цьому методу. Під час перевірки домашнього завдання найчастіше застосовуються такі форми опитування: індивідуальне та фронтальне. Для актуалізації знань учнів доцільно застосовувати фронтальне опитування, за якого важливо цікавитися відповідями не лише одного учня, а й усіх охочих. У багатьох учителів ліву частку перевірки знань на уроці займає індивідуальне опитування. Учитель, ставлячи питання учневі, пропонує решті учнів уважно слухати відповідь, знаходити неточності, помилки, пропуски у відповіді; підготувати запитання для повторення пройдених раніше тем. Після відповіді одного учня охочий із класу доповнює або виправляє відповідь, ставить запитання й оцінює відповідь свого товариша, аргументуючи оцінку. Учителеві залишається погодитись, або не погодитись із учнівською оцінкою. За незгоди з учнями доцільно аргументувати свій погляд. Така форма опитування можлива в старших класах, але елементи її можна вводити і в середніх (5–7 класах).

Метод письмового контролю. На уроках вчителі можуть застосовувати різноманітні форми письмового контролю: письмові контрольні та самостійні роботи; письмові заліки; експрес-опитування; письмові творчі роботи; відповіді на запитання карток.

Письмові контрольні та самостійні роботи можна використовувати для перевірки знань учнів після вивчення теми або наприкінці чверті. Слід враховувати, скільки часу вчитель відводить на виконання роботи, і на основі цього ставити певну кількість запитань. Учні, відповідаючи на поставлені запитання, показують не лише знання фактичного матеріалу, а й уміння порівнювати, висловлювати свою думку. Тому і запитання контрольної роботи мають бути як репродуктивного, так і евристичного характеру. Готуючись до проведення письмових робіт, учитель має враховувати вікові та психологічні особливості учнів класу.

Письмовий залік за своєю сутністю схожий на попередні форми контролю, але учень сам обирає собі питання. Ця форма є перехідною до іспиту. Для проведення заліку важливо заздалегідь підготувати певну кількість запитань. Перевіряючи письмові роботи, слід враховувати повноту викладу матеріалу, вміння учнів обґрунтувати свою думку.

Експрес-опитування доцільно проводити досить часто. Перед уроком учитель розкладає на парти чисті аркуші паперу. На початку уроку учні підписують свої роботи і проставляють у стовпчик числа від 1 до 10. Потім вчитель ставить учням питання, а ті в своїх роботах дають лише відповіді на них. Після виконання останнього завдання учні обмінюються аркушами і роблять взаємоперевірку. В цей час вчитель дає правильні відповіді на запитання. Учні червоною пастою відмічають «+» – правильно, «-» – неправильно, «0,5» – неповна відповідь. Учителеві залишається лише підрахувати кількість балів і поставити оцінку.

Творчі роботи є важливим елементом у перевірці досягнутих знань учнів. На уроках вчитель дає завдання написати невеличкий історичний твір у будь-якому жанрі (оповідання, казка, вірш, фантастична розповідь тощо), але з умовою обов'язкового додержання історичної дійсності. Цей вид перевірки доцільно застосовувати по закінченню вивчення невеликої теми на узагальнювальних уроках. Учням дається кілька тем, а вони обирають одну і працюють над нею. На наступному уроці вчитель обов'язково має коротко охарактеризувати найкращі твори.

Під час *роботи з картками* чотирьом або шести учням даються картки із питаннями, на які вони мають відповісти. Потім учні передають свої зошити з відповідями один одному і роблять взаємоперевірку. Наприкінці вчитель має відкоригувати оцінку і пояснити своє рішення.

Тестова перевірка знань. У практичній роботі використовуються як об'ємні тестові завдання для перевірки знань учнів наприкінці вивчення теми, так і вибіркові (один-два тестових запитання для поточної перевірки знань). Під час підсумкової перевірки доцільно використовувати три рівні складності тестів. Перший рівень потребує від учнів із декількох відповідей обрати правильну. Другий є ускладненим. Відповідаючи на запитання цього рівня, учень має поставити правильні історичні терміни, дати тощо. І, нарешті, третій рівень складності, за якого учні мають дати змістовну відповідь на конкретні запитання. Звичайно, що й оцінювання повинно проводитись диференційовано. Найчастіше під час перевірки учням ставиться 10 тестових запитань. Із них п'ять завдань першого, три – другого і два – третього рівнів складності.

Графічна перевірка знань. Прикладами такої перевірки є найрізноманітніші схеми, графіки, таблиці, малюнки, діаграми тощо. До цієї роботи учнів можна залучити вже з 5–6 класу. Прикладом завдань для них можуть бути: скласти таблицю досягнень під час відбудови України після Другої світової війни (5 кл.); побудувати ієрархічну драбину Олімпу (6 кл.). У наступних класах завдання слід ускладнювати. Наприклад, намалювати карту-схему розселення германських племен (7 кл.); скласти порівняльну таблицю «Лютеранська, кальвіністська та англійська церкви» (8 кл.); скласти діаграму національного складу населення Наддніпрянської України в другій половині XIX ст. (9 кл.) тощо. Позитивним у цьому методі є те, що він дає змогу учневі застосовувати набуті знання на практиці, а вчителю перевіряти ці вміння. Недоліком його є неможливість учителя прослідкувати за ходом виконання роботи, роздумами та міркуваннями учнів під час виконання завдання.

Іспити. У тих класах, де проводиться іспит, слід більше уваги упродовж року приділяти повторенню вивченого матеріалу. Наприкінці вивчення кожної теми бажано провести залікові уроки як тренінг до іспиту. Адже відомо, що іспит є великим психологічним ударом, стресовою ситуацією. Якщо ж упродовж року проводились усні залікові заняття, то учні подолають цей психологічний бар'єр ще до іспитів.

Самоконтроль та самооцінка. Цей метод на практиці можна застосовувати як самостійно, так і разом з іншими методами контролю. Так, проводячи усне опитування, наприкінці відповіді можна запропонувати учневі самому оцінити свою відповідь. Можна

запропонувати це йому після того, як його товариші охарактеризують відповідь. Під час письмових або тестових методів перевірки можна запропонувати учневі на основі правильної відповіді вчителя самостійно перевірити свою роботу і виставити оцінку. Особливо дієво цей метод працює у разі поєднання його з експрес-опитуванням та під час тестової перевірки знань. Позитивними якостями методу є те, що він розвиває в учнів самоповагу, навчає їх оцінювати себе адекватно і приймати рішення відповідно до своїх знань та умінь. Недоліки методу полягають в тому, що учні не завжди адекватно оцінюють свою відповідь, під час поєднання з усними методами контролю займає багато часу, можливі конфліктні ситуації (особливо під час письмової самоперевірки) у разі незбігання оцінки учня і вчителя.

Література

1. *Баханов К. О.* Навчання історії в школі : інноваційні аспекти [Текст] / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2005. – 128 с.

2. *Курилів В.* Методика викладання історії : навч. посіб. [Текст] / В. Курилів. – Х.; Торонто : Ранок, 2008. – 256 с.

3. *Пометун О.* Методика навчання історії в школі [Текст] / О. Пометун, Г. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.

4. *Терно С. О.* Теорія та методика навчання історії : практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Історія та археологія» [Текст] / С. О. Терно. – Запоріжжя : ЗНУ, 2016. – 36 с.

Додаткова література

5. *Власов В.* Контроль навчальних досягнень учнів з історії в умовах компетентно орієнтованого навчання : аналіз проблемного поля [Текст] / В. Власов // Історія України. – 2009. – № 34. – С. 1–4.

6. Контрольні завдання з історії України [Текст] // Історія України. – 2009. – № 22/24. – С. 57–59.

7. *Мисан В.* Окремі аспекти оцінювання навчальних досягнень учнів з історії [Текст] / В. Мисан // Історія України. – 2009. – № 9. – С. 1–5.

8. *Мокрогуз О.* Як поєднати систему оцінювання навчальних досягнень з компетентісно-орієнтованим навчанням історії [Текст] / О. Мокрогуз // Історія в школах України. – 2009. – № 5. – С. 14–16.

9. *Терно С.* Як підвищити вмотивованість вивчення історії [Текст] / С. Терно // Історія в школах України. – 2004. – № 8. – С. 22–26.

**ТЕМА 12
САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ І СТУДЕНТІВ**

План

1. Історична термінологія: методи опрацювання.
2. Вивчення особистостей.
3. Вивчення фактологічного матеріалу.
4. Метод послідовно-текстуального вивчення джерел.
5. Логічні завдання в роботі учнів і студентів.
6. Поетапне вивчення джерел.
7. Конспекти і робочі записи.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати терміни та поняття: анотація, вторинне джерело, записи, індивідуальність, історична категорія, історичне джерело, конспект, конспектування, логічне завдання, особистість, першоджерело, план, подія, поетапне вивчення джерел, поняття, резюме, самостійна робота, тези, термін, термінологія, факт.

Методичні рекомендації до семінарського заняття 12

Розглядаючи перше питання потрібно дати визначення поняття «самостійна робота» – це діяльність учнів, яка здійснюється на всіх видах навчальних занять, а також у години самостійної підготовки поза школою. Звернути увагу, що головну увагу вчитель має приділяти організації і методам самостійної роботи учнів під час вивчення хрестоматійної та іншої історичної літератури і веденню конспектів (робочих записів). Якість самостійної роботи з історичними джерелами залежить від вирішення вчителем двох проблем: які та скільки джерел рекомендувати для вивчення; як організувати керівництво самостійною роботою учнів в класі і вдома. Для вчителя важливо вміти грамотно структурувати навчальний матеріал (лекційний, з підручника, із хрестоматії) і рекомендувати його для вивчення учням. Такий підхід забезпечить продуктивний характер їхньої самостійної роботи та високу якість засвоєння матеріалу за мінімальних витрат часу.

Важливою у самостійній діяльності учня є робота з історичною термінологією. Тому необхідним для вчителя є, перш за все, пояснити учням такі поняття: «термінологія», «термін», «поняття», «категорія». Традиційно учням для опрацювання термінів рекомендуються термінологічні словники, а студентам і слухачам – словники та енциклопедії. Слід навчити учня відразу співставляти термін з історичними фактами,

які зустрічаються під час читання підручника або іншого джерела. Для цього потрібно:

- 1) виписувати пояснення термінів;
- 2) виділяти історичні межі (періоди, роки), в які вживався цей термін;
- 3) записувати конкретні факти, які стосуються цього терміна.

Під час вивчення другого питання слід дати визначення поняттям «особистість» та «індивідуальність». Звернути увагу студентів на те, що особистості в історії умовно поділяють на три групи:

- 1) за положенням у суспільстві (правителі);
- 2) за заслугами позитивними (реформатори, полководці-переможці, першовідкривачі, вчені і т. д.);
- 3) за заслугами негативними (контрреформатори, терористи, авантюристи тощо). Під час вивчення особистості головною є всебічна оцінка її життя і діяльності. Учитель не повинен тільки вихваляти або принижувати особу, яка вивчається, а давати об'єктивну оцінку її життя і діяльності.

Під час розгляду третього питання необхідно звернути увагу, що фактично-подієва термінологія в навчальній практиці зустрічається частіше у вигляді слів: «факт», «подія», «явище», «випадок», «реальність». Варто дати визначення цих понять. Опрацювання фактичного матеріалу включає такі основні етапи:

- 1) з'ясування сутності факту;
- 2) з'ясування причин його походження;
- 3) з'ясування процесу взаємодії факту з навколишньою дійсністю;
- 4) пояснення значення факту для часу його походження і для сучасності.

Висвітлюючи четверте питання слід зазначити, що вивченню історичних джерел у самостійній роботі учнів і студентів приділяється значне місце. Дати визначення поняття «джерело». Наголосити, що до кола вивчення джерел на уроках історії належать як першоджерела (первинні джерела), так і вторинні джерела (підручники, монографії, статті тощо). Метод послідовно-текстуального вивчення джерел заснований на орієнтуванні учнів на логічно-послідовну роботу із засвоєння необхідної інформації і проходить такі основні етапи:

- 1) вичленовування і опрацювання основних ідей джерела (виділення основних ідей і положень; формулювання продуктивно-пізнавальних питань для з'ясування їхньої сутності; складання і запис відповідей);

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

---

2) аналіз авторських питань (робота над питаннями, поставленими авторами в тексті; звернення відповідей автора з власними відповідями);

3) аналіз подій, фактів, персоналій;

4) співвіднесення історичного досвіду з дійсністю.

Відповідь на п'яте питання потрібно розпочати з визначення поняття «логічні завдання». Такі завдання розробляються для вивчення хрестоматійних джерел, а також фрагментів джерел у підручниках і навчальній літературі. Під час роботи з джерелами пропонується методика їхнього логічного опрацювання, яка налічує три етапи: 1) постановка питань і завдань на з'ясування причин, часу, умов створення джерела, а також основної термінології;

2) постановка питань і завдань, які орієнтують учнів на виділення потрібного матеріалу і його глибоке засвоєння, а не просте запам'ятовування;

3) постановка узагальнювальних і практичних завдань, які вимагають синтезувати матеріал і співвідносити ідеї і положення джерела з життєвою практикою.

Висвітлюючи шосте питання слід пояснити поняття «поетапне вивчення джерел» – це метод вивчення історичної літератури, заснований на орієнтування учнів на самостійне вивчення необхідної інформації за допомогою трьохетапного алгоритму дій: підготовчої роботи; засвоєння змісту джерела; виконання узагальнювальних і практичних завдань. Підготовча робота складається із з'ясування термінології джерела, причин, часу й умов його створення, розгляду основних фактів і подій, включених автором у текст, виявленні якісних характеристик особистостей, що згадуються автором. На другому етапі відбувається виділення вузлових питань джерела, вичленовування аспекту досліджуваної теми, з'ясування ідей і положень, що одержали розвиток у наступні періоди історії, оформлення конспекту. Третій етап включає три основних складові: визначення взаємозв'язків ідей і положень джерела між собою (узагальнення матеріалу); з'ясування значення ідей джерела для досліджуваного історичного періоду і сучасності; виконання практичних завдань на основі аналізу подій, що вказані в джерелі.

Важливе місце у самостійній роботі учнів і студентів має правильне ведення конспектів і робочих записів, що розглядається в сьомому питанні. Під час розгляду питання слід пояснити терміни: «конспект», «конспектування», «тези», «запис», «виписки», «анотація», «план», «резюме». Розкрити різні способи конспектування лекцій, зокрема:

Перший спосіб. Слухачі на лекції записують у зошити тільки її найбільш важливі положення, визначення і висновки.

Другий спосіб. Слухачі максимально записують усю розповідь лектора в робочі зошити.

Третій спосіб. Слухачі записують у конспект лише думки, що виникають у них на основі почутої лекції.

Четвертий спосіб. Слухачі тільки слухають лекцію, активно ведуть діалог, а конспект складають після заняття.

П'ятий спосіб. Слухачі працюють на лекції з опорними конспектами, приготовленими заздалегідь.

Варто також зазначити, що способи конспектування лекцій можуть носити і змішаний характер. Це залежить від стилю роботи вчителя і бажання учнів і студентів вивчати історію.

Література

1. *Баханов К. О.* Навчання історії в школі : інноваційні аспекти [Текст] / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2005. – 128 с.

2. *Бондар В.* Дидактика: Підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів [Текст] / В. Бондар. – К. : Либідь, 2003. – 264 с.

3. *Ващенко Г.* Загальні методи навчання : підручник для педагогів [Текст] / Г. Ващенко. – К. : Укр. Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.

4. *Дичківська І. М.* Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник [Текст] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 218 с.

5. *Краевский В. В.* Основы обучения. Дидактика и методика [Текст] / В. В. Краевский. – М. : Академия, 2008. – 346 с.

6. *Курилів В.* Методика викладання історії : навч. посіб. [Текст] / В. Курилів. – Х.; Торонто : Ранок, 2008. – 256 с.

7. *Пометун О.* Методика навчання історії в школі [Текст] / О. Пометун, Г. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.

8. *Терно С. О.* Теорія та методика навчання історії : практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Історія та археологія» [Текст] / С. О. Терно. – Запоріжжя : ЗНУ, 2016. – 36 с.

Додаткова література

8. *Баханов К. О.* Лабораторно-практичні роботи у викладанні історії України : посібник для вчителя [Текст] / К. О. Баханов. – К. : Генеза, 1996. – 205 с.

9. *Бахтина О. И.* Задания для самостоятельной работы по истории древнего мира : пособие для учителя [Текст] / О. И. Бахтина. – М. : Просвещение, 1998. – 94 с.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

---

10. *Гупан Н.* Сучасні підходи до викладання історії України в загальноосвітній школі [Текст] / Н. Гупан // *Історія в школі.* – 2007. – № 6. – С. 1–3.

11. *Звалінська М.* Методи дослідження у вивченні історії рідного краю [Текст] / М. Звалінська // *Історія в школі.* – 2008. – № 3. – С. 36–38.

12. *Кметь В.* Використання пізнавальних завдань у навчанні історії [Текст] / В. Кметь // *Історія України.* – 2005. – № 46. – С. 8–10.

13. *Кожемяка О.* Організація дослідницької діяльності як засіб формування ключових компетентностей учнів у ході вивчення історії [Текст] / О. Кожемяка // *Історія України.* – 2009. – № 13. – С. 13–15.

14. *Ксьондзик Т.* Проблемне навчання як засіб формування культури історичного мислення [Текст] / Т. Ксьондзик // *Історія України.* – 2005. – № 43 (22 лист.). – С. 10–13.

15. *Кульчицький С.* Історична термінологія на уроках історії України в 10–11 класах [Текст] / С. Кульчицький // *Історія в школах України.* – 2002. – № 4. – С. 12–15.

16. *Мальцева О.* Розвиток культури мислення на уроках історії [Текст] / О. Мальцева // *Історія України.* – 2002. – № 33–34 (вер.). – С. 20–30.

17. *Терно С.* Як підвищити вмотивованість вивчення історії [Текст] / С. Терно // *Історія в школах України.* – 2004. – № 8. – С. 22–26.

18. *Тодосійчук В.* Формування предметних та ключових компетентностей учнів на уроках історії [Текст] / В. Тодосійчук // *Історія України.* – 2009. – № 18. – С. 10–13.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

---

1. Дайте визначення поняттю:

Дидактика – це:

- а) педагогічна наукова дисципліна, яка досліджує процес навчання історії з метою використання його для подальшого підвищення ефективності історичної освіти;
- б) сукупність основ науки про природу, суспільство, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від професії;
- в) галузь педагогіки, що вивчає закономірності загального процесу освіти і виховання в навчанні;
- г) процес засвоєння систематизованих знань і формування на їхній основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті тощо) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості.

2. Зазначте, з чим було пов'язане виховання дітей на етапі раннього матриархату:

- а) із системою родоплемінних культів;
- б) з трудовою діяльністю;
- в) з першими законами людського співжиття – табу і толіоном;
- г) з обрядом ініціації.

3. Зазначте, коли виникли найдавніші у людській цивілізації піктографічні школи:

- а) у VII тис. до н. е.;
- б) у V тис. до н. е.;
- в) у III тис. до н. е.;
- г) у I тис. н. е.

4. Зазначте, скільки років тривало навчання в грецькій спартанській школі:

- а) 12;
- б) 10;
- в) 9;
- г) 7.

5. Значте, в чому полягала суть «акроаматичного» способу навчання в піфагорійській школі:

- а) у повному копіюванні учнями дій вчителя;
- б) у запитально-відповідальній системі навчання;
- в) у трьох складових частинах виховання – фізичному, етичному і розумовому;
- г) у повному підкоренні учнів своєму вчителю.

6. Укажіть ім'я засновника першої державної ораторської школи у Стародавньому Римі:

- а) Цицерон;
- б) Аврелій Августин;
- в) Публій (Гай) Корнелій Тацит;
- г) Марк Фабій Квінтіліан.

7. Дайте визначення поняттю:

Схоластика – це:

- а) теорія навчання;
- б) філософія людського буття в історії;
- в) специфічна середньовічна християнська філософія, що панувала в шкільному навчанні;
- г) наукова дисципліна, що вивчає історію написання житій.

8. Укажіть прізвище винахідника класно-урочної системи освіти:

- а) Я. А. Коменський;
- б) Дж. Сил;
- в) К. Ушинський;
- г) Я. Штрум.

9. Укажіть, кому із відомих мислителів належить педагогічний твір «Як Гертруда вчить своїх дітей»:

- а) Й. Г. Песталоцці;
- б) Ж.-Ж. Руссо;
- в) А. Дістервегу;
- г) Я. А. Коменському.

10. Значте століття, в якому на Русі почала розвиватися система освіти:

- а) IX ст.;
- б) X ст.;

- в) XI ст.;
- г) XII ст.

11. Укажіть ім'я князя, автора першого педагогічного твору Київської Русі «Повчання дітям»:

- а) Олег;
- б) Володимир Великий;
- в) Ярослав Мудрий;
- г) Володимир Мономах.

12. Укажіть рік заснування Костянтином Острозьким культурно-освітнього центру нового типу:

- а) 1576 р.;
- б) 1586 р.;
- в) 1615 р.;
- г) 1632 р.

13. Зазначте, скільки років тривав повний курс навчання в Києво-Могилянській академії:

- а) 15;
- б) 12;
- в) 10;
- г) 8.

14. Зазначте, в якому році в школах СРСР було введено курс вітчизняної і всесвітньої історії:

- а) 1923 р.;
- б) 1934 р.;
- в) 1938 р.;
- г) 1946 р.

15. Укажіть рік прийняття Закону України «Про освіту»:

- а) 1991 р.;
- б) 1996 р.;
- в) 2000 р.;
- г) 2017 р.

16. Дайте визначення поняттю:

Навчання – це:

а) організація та управління вчителем пізнавальної діяльності учнів, у результаті чого відбувається їхній розвиток і виховання;

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

б) факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, системно закріплені у свідомості людини;

в) процес взаємодії вчителя та учня, в результаті якого учень засвоює знання, набуває вмінь і навичок;

г) здатність свідомо діяти на основі засвоєних знань.

17. Дайте визначення поняття:

Навчальний план – це:

а) документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчаються в закладі освіти, їхній розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року;

б) обов'язковий для всіх шкіл та вчителів державний документ, який визначає зміст навчання історії;

в) навчальна книга, збірник документів та матеріалів історичних знань певної тематики;

г) статут навчального закладу.

18. Підручники, в яких розкривається зміст навчального матеріалу з певного предмета відповідно до вимог навчальної програми, мають назву:

а) базові підручники;

б) експериментальні підручники;

в) пробні (альтернативні) підручники;

г) хрестоматії.

19. Урок, який вміщує всі ланцюги процесу навчання, має назву:

а) урок засвоєння нових знань;

б) урок узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок;

в) урок контролю і корекції знань, умінь та навичок;

г) комбінований урок.

20. Зазначте, який із вказаних методів навчання пропонує відтворення знань та їхнього конструювання самими учнями у відповідності із поставленими завданнями:

а) пояснювально-ілюстративний;

б) репродуктивний;

в) частково-пошуковий;

г) метод проблемного викладу.

21. Зазначте, яка із видів бесіди слугує осмисленню викладеного матеріалу, поглибленню і розширенню знань учнів:

- а) вступна;
- б) аналітична;
- в) евристична;
- г) повторювально-узагальнювальна.

22. Дайте визначення поняттю:

Лекція – це:

- а) діалогічно усний метод викладання історії;
- б) послідовний виклад власної точки зору, концепції, цілісної сукупності ідей, системи знань однією особою перед слухачами або глядачами у вигляді доповіді;
- в) тривалий усний виклад навчального матеріалу в сполученні з прийомами активізації пізнавальної діяльності учнів;
- г) розповідь про дії, вчинки, події.

23. Графічне зображення історичної дійсності, де окремі частини, ознаки явища зображуються умовними знаками – геометричними фігурами, символами, написами, має назву:

- а) графік;
- б) діаграма;
- в) таблиця;
- г) схема.

24. Систематична перевірка засвоєння знань, умінь і навичок на кожному уроці, має назву:

- а) поточний контроль;
- б) періодичний контроль;
- в) підсумковий контроль;
- г) тестовий контроль.

25. Дайте визначення поняттю:

Диференціація навчання – це:

- а) організація навчальної діяльності учнів за схожими здібностями, інтересами, навичками та вміннями в опрацюванні історичного матеріалу;
- б) організація персональної роботи кожного окремого учня згідно з його розумовими, психологічними, фізичними та іншими характерними особливостями;

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

в) спрямування навчального процесу на набуття учнями важливих компетенцій, тобто загальних здатностей особистості виконувати певний вид діяльності;

г) спосіб історичного пізнання і досягнення певних результатів у пізнанні та практиці.

26 Назвіть вид наочного навчання, за якого відбувається безпосереднє сприйняття справжніх речових пам'яток минулого або його матеріальних слідів:

- а) образотворча наочність;
- б) умовно-графічна наочність;
- в) предметна наочність;
- г) внутрішня наочність.

27. Назвіть вид семінарського заняття (нетрадиційного уроку), в основу якого навмисно закладено кілька точок зору на одне питання, обговорення якого підводить до прийнятної для всіх учасників позиції або рішення:

- а) «мозковий штурм»;
- б) «круглий стіл»;
- в) «карусель»;
- г) структуровані дебати.

28. Дайте визначення поняттю:

Конспект – це:

а) коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, повідомлення;

б) розгляд питань, дослідження;

в) коротка характеристика книги, статті і т. п., що викладає їхній зміст і подає іноді їхню оцінку;

г) короткий письмовий виклад або короткий запис змісту лекції, наукової праці своїми словами, цитатами, у вигляді тез тощо.

29. Дайте визначення поняттю:

Періодизація історії – це:

а) розподіл процесів історичного розвитку на основні періоди, що якісно відрізняються один від одного, відповідно до об'єктивних закономірностей природи і суспільства;

б) розподіл історії для зручності її вивчення;

в) розподіл історії на основі найбільших і найвідоміших подій (революції, війни, скасування кріпосного права тощо);

г) розподіл історії відповідно до світоглядних і наукових поглядів відомих істориків.

30. Слова «Для сприйняття чужої мудрості потрібна перш за все самостійна робота» належать:

а) Я. Коменському;

б) Л. Толстому;

в) К. Ушинському;

г) С. Русовій.

ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНА РОБОТА ЗІ СТУДЕНТАМИ

ТЕМИ РЕФЕРАТИВ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Реорганізація шкільної історичної освіти (197 – початок 1930-х рр.).
2. Становлення історії як навчального предмета та методики його викладання (середина 1930-х – середина 1950-х рр.).
3. Розвиток шкільної історичної освіти та методики її викладання наприкінці 1950-х – на початку 1980-х рр.
4. Нова парадигма освіти та реформування шкільної історичної освіти (середина 1980-х рр. – початок XXI ст.).
5. Українська козацька педагогіка.
6. Українська національна система виховання.
7. Українська етнопедагогіка – основа національної системи виховання.
8. Європейська шкільна історична освіта: тенденції розвитку її цілей і завдань в умовах євроінтеграційних процесів.
9. Сучасна шкільна історична освіта в Ірландії.
10. Сучасна шкільна історична освіта в Румунії.
11. Сучасна шкільна історична освіта в Данії.
12. Сучасна шкільна історична освіта в Естонії.
13. Сучасна шкільна історична освіта в Польщі.
14. Сучасна шкільна історична освіта у Швеції.
15. Сучасна шкільна історична освіта у Великій Британії.
16. Сучасна шкільна історична освіта у Сполучених Штатах Америки.
17. Сучасна шкільна історична освіта у Франції.
18. Учнівські компетенції з історії.
19. Особистісно орієнтовані технології навчання історії.
20. Тематичне оцінювання навчальних досягнень учнів з історії: компетентнісно орієнтований підхід.
21. Інноваційні процеси у викладанні шкільного курсу історії.
22. Інтегрований урок.
23. Ігри на уроці історії.
24. Методики проведення уроків історії з елементами гри.
25. Виховання толерантності на уроках історії.
26. Використання дидактичного матеріалу на уроках історії.
27. Нетрадиційні форми проведення уроків з історії.

28. Позакласна робота з історії: зміст і завдання.
29. Олімпіади, конкурси, змагання з історії.
30. Екскурсійна робота з історії в школі.
31. Методика проведення шкільних історичних вечорів та конференцій.
32. Тиждень історії в школі: методика проведення.
33. Методика проведення уроку-екскурсії з елементами театралізації.
34. Методика проведення уроку історії з елементами інтерактивних методів.
35. Методика проведення уроків історії з елементами технології розвитку критичного мислення.
36. Урок-дискусія: методика проведення.
37. Урок історії з використанням методу «брейн-ринг».
38. Методика проведення уроків історії з використанням інтерактивних технологій «Мікрофон» і «Акваріум».
39. Урок-дослідження: методика проведення.
40. Урок – прес-конференція: методика проведення.

Методичні рекомендації щодо підготовки реферативної роботи об'ємом 15–18 сторінок включають в себе застосування відповідної методології.

Структура написання студентом реферату складається із таких обов'язкових елементів:

- Вступна частина, яка має обов'язково включати такі пункти:
  - актуальність теми дослідження;
  - об'єкт дослідження;
  - предмет дослідження;
  - мета та завдання дослідження;
  - хронологічні межі роботи;
  - територіальні межі дослідження;
  - аналіз використаної літератури з теми (історіографія проблеми);
  - характеристика обраної теми та перспективність її дослідження;
  - структура реферату.
- Визначити основні параметри викладу матеріалу.
- Навести історичний ілюстративний матеріал, що підтверджує вашу аргументаційну базу.
- Висновки.
- Список використаних джерел та літератури.

**Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства,
історіографії та методики викладання історії.**

Критерії оцінювання реферату

Критерії	Оцінювання
Глибоке розкриття проблеми, з відображенням авторської позиції	9–10 балів
Обгрунтоване розкриття проблеми	7–8 балів
Тема розкрита неповно	5–6 балів
Реферат суто компілятивного рівня	3–4 бали
Розкритий лише окремий аспект	1–2 бали
Реферат не захищений	0 балів

МОДУЛЬНІ КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ

Модульна контрольна робота складається з трьох питань.

Кожне питання оцінюється до 5 балів.

Загальна кількість балів за модульну контрольну роботу – 15.

Варіант 1

1. Дайте визначення поняттю «дидактика історії», визначте її предмет, мету і завдання.
2. Розкрийте суть процесу навчання та його закономірності.
3. Зазначте доцільність використання методичних посібників та іншої допоміжної літератури на уроках історії.

Варіант 2

1. Укажіть зв'язок дидактики історії з такими науками: методикою викладання історії, педагогікою, психологією, логікою, історією.
2. Проаналізуйте зміст історичної освіти та сучасні концепції освітнього розвитку.
3. Розкрийте структуру сучасного уроку історії.

Варіант 3

1. Розкрийте основні категорії дидактики: навчання, освіта, викладання, знання, уміння, навички.
2. Проаналізуйте методи та форми організації процесу навчання.
3. Укажіть основні типи уроків історії та розкрийте методику їхнього проведення.

Варіант 4

1. Проаналізуйте розвиток освіти та виховання в античну епоху.
2. Розкрийте основні функції навчання.
3. Зазначте основні вимоги до проведення сучасного уроку історії.

Варіант 5

1. Проаналізуйте розвиток освіти та виховання в епоху Середньовіччя.
2. Розкрийте моделі взаємозв'язків учителя та учня в процесі навчання.
3. Зазначте основні вимоги та правила, якими має керуватися вчитель під час підготовки до уроку історії.

Варіант 6

1. Розкрийте роль Києво-Могилянської академії в розвитку освіти і виховання в Україні.
2. Проаналізуйте структуру сучасної шкільної історичної освіти в Україні.
3. Розкрийте основні методи, прийоми і засоби навчання на уроках історії.

Варіант 7

1. Проаналізуйте класно-урочну систему навчання. Розкрийте дидактичні теорії Д. Сила і Я. Штрума.
2. Дайте визначення поняттю «державний стандарт загальної середньої освіти в Україні».
3. Розкрийте роль ігрових технологій на уроках історії.

Варіант 8

1. Проаналізуйте суть «Великої дидактики» Яна Амоса Коменського.
2. Дайте визначення поняттю «базовий навчальний план середньої загальноосвітньої школи». Розкрийте місце історії як шкільного предмета в навчальному плані.
3. Розкрийте класифікацію методів навчання на уроках історії та охарактеризуйте їх.

Варіант 9

1. Розкрийте дидактичні погляди Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталоцци, Д. Дьюї, І. Гербарта, К. Ушинського.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

---

2. Проаналізуйте шкільні підручники з історії та їхню відповідність програмам. Розкрийте основні структурні компоненти підручника.

3. Укажіть функції контролю якості процесу навчання та розкрийте його основні види та методи.

Варіант 10

1. Проаналізуйте структуру і зміст сучасної дидактики.

2. Розкрийте поняття базових, експериментальних та альтернативних (пробних) підручників з історії.

3. Дайте визначення поняття «самоосвіта». Рокрийте методику формування у молоді мотивації до самоосвіти та методи самостійного набування знань.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ

1. Поняття дидактики історії, її предмет, мета і завдання.
2. Функції дидактики.
3. Зв'язок дидактики з іншими науками: методикою викладання історії, педагогікою, психологією, логікою, історією.
4. Структура дидактики.
5. Основні категорії дидактики: навчання, освіта, викладання, знання, уміння, навички, законності.
6. Виховання та освіта у первісному суспільстві і ранніх цивілізаціях.
7. Розвиток освіти та виховання в Стародавній Греції.
8. Розвиток освіти та виховання в Стародавньому Римі.
9. Дидактика і навчання в епоху Середньовіччя. Схоластичні знання Ф. Аквінського.
10. Розвиток освіти та виховання в часи Київської Русі. «Повчання дітям» Володимира Мономаха.
11. Києво-Могилянська академія та її роль у розвитку освіти та виховання в Україні.
12. Поява класно-урочної системи навчання. Дидактичні теорії Д. Сила і Я. Штрума.
13. «Велика дидактика» Яна Амоса Коменського.
14. Дидактичні погляди Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталоцци, К. Ушинського.
15. Дидактичні системи І. Гербарта і Д. Дьюї.
16. Зміст і методика викладання історії в радянський період.

17. Основні компоненти дидактичного знання: процес, зміст, методи, організаційні форми, принципи навчання, вчитель.
18. Процес навчання та його закономірності.
19. Зміст історичної освіти та сучасні концепції освітнього розвитку.
20. Методи та форми організації процесу навчання.
21. Функції навчання.
22. Навчальний процес як процес взаємодії учителя та учня, моделі їхніх взаємозв'язків у навчанні.
23. Показники ефективності навчального процесу.
24. Структура сучасної шкільної історичної освіти.
25. Державний стандарт загальної середньої освіти в Україні.
26. Базовий навчальний план середньої загальноосвітньої школи. Місце історії як шкільного предмета в навчальному плані.
27. Навчальна програма з історії як нормативний документ.
28. Календарно-тематичний план уроків з історії.
29. Шкільні підручники з історії, їхня відповідність програмам. Структурні компоненти підручника.
30. Поняття базових, експериментальних та альтернативних (пробних) підручників.
31. Урок історії як елемент та основна форма навчання і виховання учнів.
32. Традиційні структурні елементи уроку історії.
33. Типи уроків історії.
34. Сучасні вимоги та підходи до проведення уроку історії.
35. Підготовка вчителя до уроку історії.
36. Шкільна лекція та семінар як особливі форми організації навчання історії.
37. Оповідальна лекція (розповідь): поняття та методика проведення.
38. Лекція діалогічного характеру: поняття та методика проведення.
39. Семінар-дослідження: поняття та методика проведення.
40. Семінар з елементами дискусії: поняття та методика проведення.
41. Класифікація методів навчання історії.
42. Форми організації навчання, їхня характеристика.
43. Види усного викладу на уроках історії: розповідь, опис, характеристика.
44. Бесіда як діалогічний усний метод навчання історії.
45. Засоби навчання історії, їхня класифікація.
46. Друковані засоби навчання історії (підручник, історичні джерела, художня література).

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

---

47. Види наочного навчання на уроках історії: предметне, образотворче, умовно-графічне.
48. Технічні засоби навчання та їхнє застосування на уроках історії.
49. Нетрадиційні форми проведення уроків з історії. «Дидактична гра» та її види.
50. Ігрові технології на уроках історії.
51. Методика розробки та проведення нестандартних уроків: «круглий стіл», «карусель», «мозковий штурм».
52. Організація контролю засвоєння знань і система оцінювання.
53. Критерії оцінювання учбових досягнень.
54. Функції та види контролю на уроках історії.
55. Методи перевірки знань учнів на уроках історії.
56. Поняття та процеси самоосвіти.
57. Самостійна робота учнів і студентів.
58. Методи та форми організації самостійної діяльності учнів (домашня робота, самопідготовка, самоосвіта).
59. Позакласна робота з історії: зміст і завдання.
60. Методика проведення уроків історії з використанням інтерактивних технологій.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

А

Альтернативні підручники – це підручники, які застосовуються вчителем згідно з віковим та розумовим розвитком учнів (тобто вони можуть бути легшими або складнішими за структурою, навантаженням, насиченістю інформації тощо); можуть використовуватися як додаткова література. У них, як правило, висвітлено специфіку того регіону країни, в якому вони видавалися.

Анотація – коротка характеристика книги, статті і т. п., що викладає їхній зміст (звичайно у вигляді переліку найголовніших питань) і подає іноді їхню оцінку.

Б

Базовий навчальний план – це обов'язковий для загальноосвітніх навчальних закладів документ, який визначає структуру та зміст загальної середньої освіти через інваріантну і варіативну складові, які встановлюють погодинне та змістове співвідношення між освітніми галузями (циклами навчальних предметів), гранично допустиме навчальне навантаження на учнів та загальнорічну кількість навчальних годин.

Базові підручники – це підручники, в яких розкривається зміст навчального матеріалу з певного предмета відповідно до вимог навчальної програми.

Бесіда – діалогічно усний метод навчання історії.

В

Викладання – організація та управління вчителем пізнавальної діяльності учнів, у результаті чого відбувається їхній розвиток і виховання.

Вчення (самоосвіта) – власна навчальна діяльність учнів, яка є процесом їхньої пізнавальної діяльності, завдяки якій вони засвоюють системні знання, здобувають індивідуальний досвід пізнання, вміння самостійно ними оперувати, застосовувати навички й уміння, розвиваючи свої навички спілкування з учителем і учнями в класному і загальношкільному колективах.

Г

Гуманізація навчально-виховного процесу – створення умов, необхідних для гармонійного розвитку особи учнів, за яких враховуються їхні пізнавальні і духовні потреби та інтереси.

Д

Дидактична система – система взаємопов'язаних ознак, до яких належать цілі навчання, принципи його організації, зміст, організаційні форми, а також методи навчання.

Дискусія – розгляд питань, дослідження.

Диференціація навчання – організація навчальної діяльності учнів за схожими здібностями, інтересами, навичками та вміннями в опрацюванні історичного матеріалу.

Дослідницький метод навчання – метод, що застосовується під час вирішення проблемних завдань, коли від учня вимагається не тільки наявність готових знань, але й робота з «добування» нових.

Е

Експериментальні підручники – це підручники, які готуються згідно з проведенням нового експерименту, або реформи в загальноосвітній школі; вони не претендують на загальне введення до шкільного курсу.

З

Загальна освіта – це сукупність основ науки про природу, суспільство, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від професії.

Знання – факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, системно закріплені у свідомості людини.

І

Імітаційні види заняття – це заняття, на яких управління пізнавальною активністю досягається у процесі імітації певної діяльності. Вони можуть бути як ігрові, так і не ігрові. До них належать урок-практикум, інтегрований урок, навчальні ігри, уроки екскурсії.

Індивідуалізація навчання – організація персональної роботи кожного окремого учня згідно з його розумовими, психологічними, фізичними та іншими характерними особливостями.

Індивідуальність – сукупність характерних, своєрідних рис, що відрізняють одну людину від іншої; людина як носій особистих, характерних для неї ознак, властивостей; особистість.

Ініціація – обряд переведення юнаків і дівчат у категорію дорослих, що став історично першим суспільним інститутом, який ставив за мету навмисну організацію виховання і навчання.

Історія – наука про розвиток людського суспільства в сукупності фактів і подій минулого.

К

«Карусель» – один з видів семінарського заняття, в якому беруть участь максимальна кількість учнів, які цілеспрямовано переміщуються з одного навчального місця на інше (з трьох-чотирьох місць), де кожен індивідуально за чергою виступає в ролі учня, оратора, вчителя.

Категорія – поняття, що пояснює найбільш загальні властивості і зв'язки явищ матеріального світу.

Компетентнісний підхід – підхід, який полягає у спрямуванні навчального процесу на набуття учнями важливих компетенцій, тобто загальних здатностей особистості виконувати певний вид діяльності. Компетентність базується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню, та є показником успішності останнього.

Конспект – короткий письмовий виклад, або короткий запис змісту лекції.

Конспектування – скорочений запис лекції, наукової праці своїми словами, цитатами, у вигляді тез. Творчий конспект супроводжується власними думками, питаннями, сумнівами, міркуваннями.

«Круглий стіл» – один з видів семінарського заняття, в основу якого навмисно закладено кілька точок зору на одне питання, обговорення якого підводить до прийнятної для всіх учасників позиції або рішення.

Л

Лекція – 1) усний виклад предмета викладачем у вищому навчальному закладі, а також публічне читання на будь-яку тему; 2) усний виклад навчального предмета або теми, а також запис цього викладу; 3) метод навчання і виховання, послідовний монологічний виклад системи ідей у визначеній темі; 4) тривалий усний виклад (45–50 хв.) навчального матеріалу в сполученні з прийомами активізації пізнавальної діяльності учнів (запис основної думки, конспектування, складання схематичної моделі матеріалу, що викладається тощо).

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

Логічне завдання – це сукупність методичних засобів, що орієнтують учнів на розумові дії, в результаті яких на основі вже наявних знань утворюються нові знання, думки, відбувається їх кероване нарощування на продуктивно-пізнавальній основі.

М

Метод проблемного викладу – метод, який використовується під час розкриття складних проблем навчання. Пояснення вчителя в цьому випадку є взірцем наукового пізнання.

Методи навчання – способи взаємопов'язаної діяльності вчителя та учня в процесі навчання, направлені на досягнення його мети.

Метод навчання в історії – спосіб історичного пізнання і досягнення певних результатів у пізнанні та практиці.

Методика навчання історії – це педагогічна наукова дисципліна, яка досліджує процес навчання історії з метою використання його для дальшого підвищення ефективності історичної освіти, надання умов для формування і розвитку особистості кожного учня засобами предмета – історії задля подальшого його самовизначення та самореалізації.

«Мозковий штурм» – це один з видів семінарського заняття, метою якого є цілеспрямована орієнтація учнів на сприйняття і колективне вирішення складного питання на основі максимальної розумової напруги учасників заняття; цілеспрямоване, активне обмірковування й обговорення навчального питання.

Монолог – послідовний виклад власної точки зору, концепції, цілісної сукупності ідей, системи знань однією особою перед слухачами або глядачами у вигляді доповіді, лекції, виступу; усне або письмове висловлювання однієї людини.

Н

Навички – автоматизовані, звичні, безпомилково виконувані дії (доведені до автоматизму уміння).

Навчальна програма – обов'язковий для всіх шкіл та вчителів державний документ, який визначає зміст навчання історії. Навчальні програми показують обсяг знань, перелік умінь та навичок, які повинні засвоюватися учнями. В них послідовно подано тематику навчального предмета, вказано головний фактичний матеріал, основні теоретичні положення, вміння та навички, які формуються в учнів у процесі навчання.

Навчальний план – документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчаються в закладі освіти, їхній розподіл, тижневу й

річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року.

Навчально-методичний комплекс включає в себе: підручник, хрестоматію, книгу для читання, методичні поурочні рекомендації (книга для вчителя), збірник пізнавальних завдань, атлас, контурні карти.

Навчання – процес взаємодії вчителя та учня, в результаті якого учень засвоює знання, набуває вмінь і навичок.

Наочне навчання – це навчання, за якого історичні уявлення і поняття формуються в учнів на основі безпосереднього сприйняття явищ, або за допомогою їхніх зображень.

Неімітаційні види заняття – це заняття, на яких управління пізнавальною активністю учнів здійснюється за допомогою встановлення прямого та зворотного зв'язку (це шкільна лекція, урок-семинар, урок-консультація, урок-дискусія).

Нестандартний урок – це інтегрований урок, коли матеріал декількох тем вивчається одним блоком; міжпредметний урок, коли об'єднується матеріал декількох споріднених предметів (історія і право, історія і література); урок-есе, театралізований урок, урок-конкурс; урок-суд, урок-екскурсія.

О

Об'єкт методики – навчальний процес, навчальне середовище історії.

Опис – виклад суттєвих рис, ознак, стану, виду, характеру історичних явищ.

Оповідальна лекція – послідовний виклад навчального матеріалу (теми) у вигляді монологу без залучення учнів до зовнішнього діалогу.

Оповідання – розповідь про дії, вчинки, події.

Освіта – процес засвоєння систематизованих знань і формування на їхній основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті тощо) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості.

Особистісно орієнтоване навчання історії – це навчання, яке, ураховуючи індивідуальні задатки, здібності, можливості й досвід учасників навчального процесу шляхом прилучення їх до досягнень людської цивілізації та включення в діалог, використовує передові методики та технології не тільки для оволодіння кожним із них певною

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

сумою історичних знань, умінь, навичок, але й, що важливіше, – для розвитку особистості учня.

Особистісно орієнтований підхід – послідовне ставлення вчителя до учня як до особистості самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку та суб'єкта виховної взаємодії.

Особистість – сукупність властивостей людини, що складають її індивідуальність (характер, поведінку, положення в суспільстві тощо).

П

Педагогічна технологія – певна система чітко відібраних методів, прийомів, що за конкретних умов їхнього поетапного ефективного використання, призводять до очікуваного результату.

Підручник – навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі та офіційно затверджене як таке.

Піктографічні школи (від лат. «pictus» – намальований і гр. «grapho» – пишу) – мальоване письмо.

План – визначений порядок, послідовність викладу чого-небудь.

Подія – факт суспільного, або особистого життя, який вже відбувся; явище, що виходить за межі звичайного плину життя.

Поетапне вивчення джерел – це метод вивчення історичної літератури, заснований на орієнтуванні учнів на самостійне вивчення необхідної інформації за допомогою трьохетапного алгоритму дій: підготовчої роботи; засвоєння змісту джерела; виконання узагальнювальних і практичних завдань.

Політехнічна освіта – сукупність знань про головні галузі виробництва й набуття загальнотехнічних умінь, необхідних для продуктивної праці. Її здобувають у процесі вивчення предметів політехнічного циклу: математики, фізики, хімії, біології, географії, а також інших предметів – історії, основ держави і права, літератури, трудового навчання тощо.

Поняття – думка про предмети і явища дійсності, що відображає їхні залягати та суттєві ознаки, зв'язки і відносини.

Пояснювально-ілюстративний метод навчання – метод, який полягає в організації сприйняття учнями готової інформації, за такої умови використовуються усне слово вчителя, зображувальна наочність, документальні матеріали.

Пропедевтичний курс історії – елементарне, не системне (фрагментарне) подання історичної інформації.

Професійна освіта – це сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для певної галузі трудової діяльності. Вона забезпечує глибоке вивчення наукових основ з обраного виду праці, формування спеціальних практичних умінь та навичок, виховання майбутніх фахівців. Унаслідок професійного навчання особа набуває певну спеціальність і кваліфікацію.

Р

Рамессеум – школи жреців у Стародавньому Єгипті.

Резюме – короткий заключний виклад суті сказаного, написаного або прочитаного.

Репродуктивний метод навчання – метод, що пропонує відтворення знань та їхнє конструювання самими учнями у відповідності із завданнями (складання плану пояснення вчителя, характеристика за пам'яткою, розміщення об'єктів на карті тощо). Цей метод направлений на повторення учнями вже відомої їм інформації.

Розповідь – це послідовне сюжетне оповідання про історичні події, або процеси в їхньому розвитку, про конкретні дії народних мас та історичні постаті.

Рольова (ділова) гра – це невелика п'єса, що ставиться учнями, в основі якої лежить імпровізація. Її мета – інсценувати незвичні для учнів ситуації.

С

Самостійна робота – це діяльність учнів, яка здійснюється на всіх видах навчальних занять, а також у години самостійної підготовки поза школою.

Семінар – 1) вид навчальних занять, обговорення учнями (слухачами) під керівництвом викладача підготовлених ними повідомлень і доповідей; 2) форма навчального процесу, побудована на самостійному вивченні учнями за завданням вчителя окремих питань, проблем, тем з наступним оформленням матеріалу у вигляді доповіді, реферату та його спільного обговорення.

Семінар-дослідження – навчальне заняття, зміст якого полягає в придбанні і частковій реалізації знань із залученням у цей процес компонентів наукового дослідження.

Т

Табу – заборона; з гавайської мови означає «не робити чогось нездоленого, щоб не нашкодити собі».

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

Тези – коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, повідомлення.

Термін – слово (або сполучення слів), що є точним визначенням поняття будь-якої спеціальної галузі науки, техніки, мистецтва, громадського життя тощо.

Термінологія – сукупність термінів, які вживаються в будь-якій галузі знання, мистецтва, громадського життя.

Тест – метод дослідження та перевірки знань і здібностей учня за допомогою стандартних схем і форм згідно з певними стандартами.

Толіон – закон кривавої помсти.

У

Уміння – здатність свідомо діяти на основі засвоєних знань. Передбачають використання набутих знань.

Урок – організаційна одиниця навчального процесу, функція якої полягає в досягненні закінченої, але часткової мети навчання.

Ф

Факт – дійсна, реально існуюча, невігадана подія, явище; те, що відбулося насправді, основа теоретичного узагальнення, висновку; подія, випадок.

Х

Характеристика – різновид опису, на відміну від якого вона включає тільки точно сформульовані перерахунки суттєвих рис і особливостей історичного явища в їхньому внутрішньому зв'язку.

Хрестоматія – навчальна книга, збірник документів та матеріалів історичних знань певної тематики.

Хронологія – послідовність історичних подій у часі, перелік дат цих подій.

Ч

Частково-пошуковий метод навчання – різновид дослідницького методу навчання, за якого відбувається поетапне навчання вирішення досліджуваного завдання.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основні джерела

1. *Бандровський О. Г.* Методика викладання історії стародавнього світу в середній школі : навч. посіб. [Текст] / О. Г. Бандровський. – Львів : Афіша, 2002. – 330 с.
2. *Баханов К. О.* Навчання історії в школі : інноваційні аспекти [Текст] / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2005. – 128 с.
3. *Баханов К. О.* Сучасний шкільний підручник з історії [Текст] / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2009. – 127 с.
4. *Бондар В.* Дидактика : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів [Текст] / В. Бондар. – К. : Либідь, 2003. – 264 с.
5. *Вагин А. А.* Методика преподавания истории в средней школе. Учение о методах. Теория урока [Текст] / А. А. Вагин. – М. : Просвещение, 1968. – 434 с.
6. *Ващенко Г.* Загальні методи навчання : підручник для педагогів [Текст] / Г. Ващенко. – К. : Укр. Видавничка Спілка, 1997. – 441 с.
7. *Вергелес Г. И.* Дидактика [Текст] / Г. И. Вергелес, В. С. Конева. – М. : Высш. шк., 2006. – 271 с.
8. *Вяземский Е. Е.* Теория и методика преподавания истории. Учебник для ВУЗОВ по специальности История [Текст] / Е. Е. Вяземский, О. Ю. Стрелова. – М. : Владос, 2003. – 382 с.
9. *Голуб Б. А.* Основы общей дидактики [Текст] / Б. А. Голуб. – М. : Владос, 1999. – 96 с.
10. *Джуринский А. Н.* История зарубежной педагогике : учебное пособие для вузов [Текст] / А. Н. Джуринский. – М. : ФОРУМ – ИНФРА-М, 1998. – 272 с.
11. *Дичківська І. М.* Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник [Текст] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 218 с.
12. *История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.* [Текст] / под ред. А. И. Пискунова. – М. : Сфера, 2001. – 510 с.
13. *Карпенчук С. Г.* Теорія і методика виховання : навч. посіб. [Текст] / С. Г. Карпенчук. – К. : Вища школа, 2005. – 238 с.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

---

14. *Ковальчук Л.* Основи педагогічної майстерності : навч. посіб. [Текст] / Л. Ковальчук. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2007. – 608 с.
15. *Краевский В. В.* Основы обучения. Дидактика и методика [Текст] / В. В. Краевский. – М. : Академия, 2008. – 346 с.
16. *Курилів В.* Методика викладання історії : навч. посіб. [Текст] / В. Курилів. – Х.; Торонто: Ранок, 2008. – 256 с.
17. *Логвинов И. И.* Дидактика : история и современные проблемы [Текст] / И. И. Логвинов. – М. : Бинوم. Лаборатория знаний, 2007. – 205 с.
18. *Логвинов И. И.* Основы дидактики [Текст] / И. И. Логвинов. – М. : МПСИ, 2005. – 144 с.
19. *Мокрогуз О. П.* Інноваційні технології на уроках історії [Текст] / О. П. Мокрогуз. – Х.: Вид. група «Основа», 2005. – 192 с.
20. *Мочкіна Л. І.* Позакласна робота з історії України : методичний посібник [Текст] / Л. І. Мочкіна. – Тернопіль : Мальва-ОСО, 2004. – 152 с.
21. Нетрадиційні уроки. Історія [Текст] / Укл. Л. І. Нечволод. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 224 с.
22. *Оконь Винцентты.* Введение в общую дидактику [Текст] / О. Винцентты. – М. : Высш. шк., 1990. – 382 с.
23. *Осмоловская И. М.* Дидактика [Текст] / И. М. Осмоловская. – М. : Академия, 2006. – 238 с.
24. Основи національного виховання : концептуальні положення [Текст] / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчик та ін.; за заг. ред. В. Г. Кузя та ін. – К. : Інформ.-вид. центр «Київ», 1993. – (Ч. 1). – 152 с.
25. Педагогічна майстерність : Підручник [Текст] / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.
26. *Пометун О.* Методика навчання історії в школі [Текст] / О. Пометун, Г. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.
27. *Попков В. А.* Дидактика высшей школы : учеб. пособие для вузов [Текст] / В. А. Попков, А. В. Коржуев. – М. : Изд. центр «Академия», 2004. – 192 с.
28. *Рудакова И. А.* Дидактика [Текст] / И. А. Рудакова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. – 251 с.
29. *Рыжов В. Н.* Дидактика [Текст] / В. Н. Рыжов. – У. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 318 с.
30. *Ситаров В. А.* Дидактика [Текст] / В. А. Ситаров. – М. : Наука, 2004. – 368 с.
31. *Старева А. М.* Методика навчання історії : особистісно-орієнтований підхід : навчально-методичний посібник. Частина I [Текст] / А. М. Старєва. – Миколаїв : «Іліон», 2007. – 152 с.

32. *Старева А. М.* Методика навчання історії : особистісно-орієнтований підхід : навчально-методичний посібник. Частина II [Текст] / А. М. Старева. – Миколаїв : «Ліон», 2007. – 200 с.

33. *Терно С. О.* Теорія та методика навчання історії: практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Історія та археологія» [Текст] / С. О. Терно. – Запоріжжя : ЗНУ, 2016. – 36 с.

34. Українська історична дидактика [Текст]. – К. : Генеза, 2000. – 367 с.

35. *Хуторской А. В.* Современная дидактика: учеб. для вузов [Текст] / А. В. Хуторской. – М. : Высш. школа, 2007. – 639 с.

36. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе [Текст] / Д. В. Чернилевский. – М. : Высш. школа, 2002. – 437 с.

Додаткові джерела

37. *Аверьянов А. П.* Методическое пособие по новой истории 1640–1870 : 9-й кл. Пособие для учителя [Текст] / А. П. Аверьянов. – М. : Просвещение, 1991. – 271 с.

38. *Баханов К. О.* Лабораторно-практичні роботи у викладанні історії України. Посібник для вчителя [Текст] / К. О. Баханов. – К. : Генеза, 1996. – 205 с.

39. *Бахтина О. И.* Задания для самостоятельной работы по истории древнего мира : пособие для учителя [Текст] / О. И. Бахтина. – М. : Просвещение, 1998. – 94 с.

40. *Галлагер К.* Викладання історії в контексті сприймання демократичним цінностям і терпимості : викладання і вивчення історії в школі. Посібник для вчителів [Текст] / К. Галлагер. – К. : Генеза, 1998. – 47 с.

41. *Гончарова Т. И.* Исторические вечера в школе. Книга для учителя : из опыта работы [Текст] / Т. И. Гончарова. – М. : Просвещение, 1992. – 159 с.

42. *Джурицкий А. Н.* История педагогики древнего и средневекового мира : учеб. пособие для высшей школы [Текст] / А. Н. Джурицкий. – М. : Совершенство, 1999. – 207 с.

43. *Донської Г. М.* Дидактичний матеріал з нової історії для 8 класу: посібник для вчителів [Текст] / Г. М. Донської. – К. : Рад. школа, 1980. – 95 с.

44. *Кондаков М. И.* В школах Индии : записки педагога [Текст] / М. И. Кондаков. – М. : Учпедгиз, 1959. – 158 с.

45. *Мочкіна Л. І.* Нестандартні уроки в курсі всесвітньої історії. 10 клас. Методичний посібник [Текст] / Л. І. Мочкіна. – Тернопіль : Мальва-ОСО, 2004. – 68 с.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

---

46. Очерки истории школы и педагогической мысли древнего и средневекового Востока : сб. науч. тр. [Текст]. – М. : Наука, 1988. – 198 с.

47. *Ржепецький Л. А.* Педагогічний пошук : кроки майстерності : навч.-метод. посібник [Текст] / Л. А. Ржепецький. – Миколаїв : МФ НаУКМА, 1999. – 248 с.

48. *Ржепецький Л. А.* Формування національної самосвідомості учнів на уроках історії України: проблема, досвід, перспективи : навч.-метод. посібник вчителю історії [Текст] / Л. А. Ржепецький. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – 34 с.

49. *Ржепецький Л. А.* Формування національної свідомості школярів у процесі вивчення культури українського народу на уроках історії : навч.-метод. посібник для вчителів історії [Текст] / Л. А. Ржепецький. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – 40 с.

50. *Федчиняк А. О.* Вивчення історії повсякденності в шкільному курсі Нової історії 8–9 класи [Текст] / А. О. Федчиняк. – Х. : Основа, 2009. – 141 с.

Наукові статті у періодичних виданнях

51. *Анпілогова Т.* Античні міста-держави у Північному Причорномор'ї : інтегрований курс. 6 клас [Текст] / Т. Анпілогова // Історія України. – 2009. – № 1. – С. 17–20.

52. *Белоусов Л. С.* Как преподавать новую и новейшую историю? [Текст] / Л. С. Белоусов // Новая и новейшая история. – 2009. – № 1. – С. 144–152.

53. *Бирзул О.* Проблемне навчання з використанням елементів ТРВЗ на уроках історії [Текст] / О. Бирзул // Історія та правознавство плюс. – 2009. – № 29. – С. 18–22.

54. *Булда А.* Вивчення новітньої історії України в контексті вирішення питань міжетнічних відносин [Текст] / А. Булда // Історія в школі. – 2005. – № 10. – С. 15–19.

55. *Варшавська М.* Методика використання елементів дискусії на інтерактивному уроці з історії [Текст] / М. Варшавська // Історія України. – 2005. – № 43 (22 лист.). – С. 14–17.

56. *Ващук Ю.* Загадки і головоломки на уроках історії (8–9 кл.) [Текст] / Ю. Ващук // Історія в школі. – 2002. – № 2. – С. 27–29.

57. *Власов В.* Контроль навчальних досягнень учнів з історії в умовах компетентно орієнтованого навчання : аналіз проблемного поля [Текст] / В. Власов // Історія України. – 2009. – № 34. – С. 1–4.

58. *Востокова Е. В.* Форми обучения : категория дидактики и предметных методик [Текст] / Е. В. Востокова // Педагогика. – 2002. – № 4. – С. 33–38.

59. *Герасим Н.* Новий підручник з історії України ХХ ст. для загальноосвітньої школи [Текст] / Н. Герасим // Рідна школа. – 2007. – № 11–12. – С. 29.

60. *Гирич І.* Роль історії в системі орієнтаційних цінностей : до проблеми викладання історії України ХІХ – початку ХХ ст. [Текст] / І. Гирич // Історія в школах України. – 2003. – № 5. – С. 17–20.

61. *Голод І. П.* Історія – наука про минуле та майбутнє [Текст] / І. П. Голод // Обдарована дитина. – 2009. – № 5. – С. 38–41.

62. *Гольденбург Я.* Моделююча технологія на уроках історії [Текст] / Я. Гольденбург // Історія України. – 2009. – № 42 (лист.). – С. 14–16.

63. *Гребенев І. В.* Дидактика предмета и методика обучения [Текст] / І. В. Гребенев // Педагогика. – 2003. – № 1. – С. 14–20.

64. *Гупан Н.* Сучасні підходи до викладання історії України в загальноосвітній школі [Текст] / Н. Гупан // Історія в школі. – 2007. – № 6. – С. 1–3.

65. *Демиденко Т.* Удосконалення змісту і методів викладання шкільних історичних дисциплін [Текст] / Т. Демиденко // Історія України. – 2001. – № 41 (лист.). – С. 3.

66. *Десятов Д.* Організація роботи учнів з контурною картою на уроках історії Стародавнього світу [Текст] / Д. Десятов // Історія України. – 2009. – № 10. – С. 7–9.

67. *Діордієва Н.* Як формувати творчу особистість : готуємось до всеукраїнського турніру юних істориків [Текст] / Н. Діордієва // Історія України. – 2009. – № 11. – С. 9–12.

68. *Дорошенко Т.* Україна в ХІХ – ХХ ст. : плани-конспекти уроків в 5 класі з курсу «Вступ до історії України» [Текст] / Т. Дорошенко // Історія в школі. – 2007. – № 4. – С. 31–36.

69. *Дрібниця В.* Використання відео- та мультимедійних матеріалів на уроках історії України та всесвітньої історії у 6–11 класах [Текст] / В. Дрібниця // Історія в школі. – 2007. – № 3. – С. 41–48.

70. *Желіба О.* Використання таблиць на уроках історії в 10–11 кл. [Текст] / О. Желіба // Історія в школах України. – 2001. – № 4, 5.

71. *Журба М.* Підготовка вчителів історії України : виклики та перспективи [Текст] / М. Журба // Історія України. – 2009. – № 35. – С. 9–15.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

---

72. *Задорожна Л.* Вивчення теми «Післявоєнна відбудова і розвиток України в 1945 – на початку 50-х років» за допомогою історичних документів [Текст] / Л. Задорожна // *Історія в школі.* – 2003. – № 9. – С. 13–21.

73. *Задорожна Л.* Формування національної свідомості учнів під час навчання історії засобами усної народної творчості [Текст] / Л. Задорожна // *Рідна школа.* – 2008. – № 11. – С. 60–62.

74. *Звалінська М.* Методи дослідження у вивченні історії рідного краю [Текст] / М. Звалінська // *Історія в школі.* – 2008. – № 3. – С. 36–38.

75. *Івануса Г.* Синхронне викладання історії України та всесвітньої історії в загальноосвітній школі [Текст] / Г. Івануса // *Історія України.* – 2003. – № 15. – С. 13–14.

76. *Камабалова Я.* Навчаємося у грі : нетрадиційні види уроків узагальнювального повторення з історії середніх віків (на прикладі теми «Слов'яни та їхні сусіди») [Текст] / Я. Камабалова // *Історія в школі.* – 2008. – № 2. – С. 23–26.

77. *Клепиков В.* Конфуцій – видаючийся педагог Древнього Китаю [Текст] / В. Клепиков // *Педагогіка.* – 2001. – № 3. – С. 73–80.

78. *Кметь В.* Використання пізнавальних завдань у навчанні історії [Текст] / В. Кметь // *Історія України.* – 2005. – № 46. – С. 8–10.

79. *Ковалевська О.* Кіно- та відеообрази Івана Мазепи : можливості використання у навчальному процесі [Текст] / О. Ковалевська // *Історія в школах України.* – 2009. – № 1/2. – С. 45.

80. *Ковбасюк Т.* Традиції та новації у використанні писемних джерел на уроках історії України [Текст] / Т. Ковбасюк // *Історія в школах України.* – 2008. – № 11/12. – С. 46–48.

81. *Кожемяка О.* Організація дослідницької діяльності як засіб формування ключових компетентностей учнів у ході вивчення історії [Текст] / О. Кожемяка // *Історія України.* – 2009. – № 13. – С. 13–15.

82. *Колесник І.* До питання про шляхи модернізації навчання історії України в умовах ВНЗ I–II рівня акредитації [Текст] / І. Колесник // *Історія в школі.* – 2007. – № 11/12. – С. 8–11.

83. *Коляда І.* Методика використання міжпредметних зв'язків з історії та української літератури з теми: «Коліївщина 1768 в поемі Т. Г. Шевченка «Гайдамаки» [Текст] / І. Коляда // *Історія в школі.* – 2008. – № 5–6. – С. 23–28.

84. *Коляда І.* Методика організації та проведення уроків з використанням інтерактивних технологій при вивченні теми : «Київська Русь за перших князів» [Текст] / І. Коляда // *Історія в школі.* – 2009. – № 5/6. – С. 41–46.

85. *Коляда І.* Новітні технології організації дискусії на уроках історії України : на прикладі теми: «Директорія УНР. Україна в другій половині 1919 – на початку 1920 рр.» [Текст] / І. Коляда // Історія в школі. – 2003. – № 11/12. – С. 34–38.

86. *Коляда І.* Роль та місце художньої літератури на уроках історії України [Текст] / І. Коляда // Історія в школі. – 2007. – № 3. – С. 23–29.

87. *Комаров В.* Наступність в системі методів навчання історії [Текст] / В. Комаров // Історія в школі. – 2003. – № 4. – С. 16–21.

88. *Комаров В.* Традиції та інновації в сучасній історичній освіті [Текст] / В. Комаров // Історія в школі. – 2003. – № 9. – С. 7–10.

89. *Комаров Ю.* Запам'ятовується назавжди! З практики використання політичних карикатур у шкільному викладанні історії [Текст] / Ю. Комаров // Історія в школах України. – 2004. – № 1. – С. 15–19.

90. Контрольні завдання з історії України [Текст] // Історія України. – 2009. – № 22/24. – С. 57–59.

91. *Коцур В.* Проблема змісту історичної освіти у шкільних підручниках історії [Текст] / В. Коцур // Історія в школі. – 2001. – № 11–12. – С. 20–23.

92. *Ксьондзик Т.* Проблемне навчання як засіб формування культури історичного мислення [Текст] / Т. Ксьондзик // Історія України. – 2005. – № 43 (22 лист.). – С. 10–13.

93. *Кузьменко О.* Формування громадянознавчих знань в американській школі [Текст] / О. Кузьменко // Історія в школах України. – 2008. – № 4. – С. 17–21.

94. *Кульбаба Л.* Ігрові креативні технології на уроках історії [Текст] / Л. Кульбаба // Історія України. – 2009. – № 43 (лист.). – С. 4–45.

95. *Кульчицький С.* Вітчизняна історія в школах і ВНЗ України : Останнє десятиріччя [Текст] / С. Кульчицький // Історія України. – 2003. – № 15. – С. 1–6.

96. *Кульчицький С.* Історична термінологія на уроках історії України в 10–11 класах [Текст] / С. Кульчицький // Історія в школах України. – 2002. – № 4. – С. 12–15.

97. *Лекар А.* Відновний підхід в історії : Латентний та освітній аспекти [Текст] / А. Лекар // Історія України. – 2009. – № 14. – С. 15–17.

98. *Мальцева О.* Розвиток культури мислення на уроках історії [Текст] / О. Мальцева // Історія України. – 2002. – № 33–34 (вер.). – С. 20–30.

Дидактика історії. Спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії.

---

99. *Мисан В.* Окремі аспекти оцінювання навчальних досягнень учнів з історії [Текст] / В. Мисан // Історія України. – 2009. – № 9. – С. 1–5.

100. *Мисан В.* Сучасний урок історії : типологія, структура, характеристика, форми [Текст] / В. Мисан // Історія в школі. – 2006. – № 1. – С. 20–24.

101. *Мисан В.* Характеристика сучасного уроку історії [Текст] / В. Мисан // Історія України. – 2006. – № 33–34. – С. 6–13.

102. *Михайлів Т. В.* Розвиток критичного мислення учнів в контексті компетентнісно орієнтованого навчання історії [Текст] / Т. В. Михайлів // Історія та правознавство плюс. – 2009. – № 19/21. – С. 24–29.

103. *Мокрогуз О.* Як поєднати систему оцінювання навчальних досягнень з компетентнісно-орієнтованим навчанням історії [Текст] / О. Мокрогуз // Історія в школах України. – 2009. – № 5. – С. 14–16.

104. *Пастушенко Р.* Історичній освіті – глобальний вимір : структурування єдиного загально-освітнього курсу історії [Текст] / Р. Пастушенко // Історія в школах України. – 2004. – № 8. – С. 12–17.

105. *Перминова Л. М.* Учебный предмет как объект дидактического конструирования [Текст] / Л. М. Перминова // Педагогика. – 2008. – № 8. – С. 16–21.

106. *Пометун О.* Методичні рекомендації для вчителів (викладачів) з вивчення діяльності ОУН-УПА [Текст] / О. Пометун // Історія України. – 2006. – № 33–34 (верес.). – С. 14–15.

107. *Пометун О.* Формування громадянської компетентності старшокласників у процесі навчання історії [Текст] / О. Пометун // Історія в школах України. – 2008. – № 4. – С. 3–10.

108. *Приходько А.* Інтерактивне навчання на уроці історії на прикладі теми «Культура Київської Русі» (IX–XIII ст.), 7 кл. [Текст] / А. Приходько // Історія в школі. – 2005. – № 7/8. – С. 9–12.

109. *Приходько А. С.* Упровадження групового навчання на уроках історії в українських школах у 20-ті рр. XX ст. [Текст] / А. С. Приходько // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 3. – С. 133–141.

110. *Приходько А.* Урок та інші форми навчання у сучасній методиці викладання історії [Текст] / А. Приходько // Історія в школі. – 2006. – № 2. – С. 32–36.

111. *Савченко М.* До 300-річчя трагедії Батурина : методичні поради щодо організації позаурочної, позашкільної діяльності [Текст] / М. Савченко // Історія України. – 2008. – № 25–28 (лип.). – С. 3–9.

112. *Саксе М.* Викладання історії у мультикультурному контексті : нові методи і підходи [Текст] / М. Саксе // Історія України. – 2009. – № 35. – С. 13–19.

113. *Салата О.* Від подиву – до мислення : ігрова технологія моделювання як метод інтеграції знань учнів [Текст] / О. Салата // Історія в школах України. – 2004. – № 8. – С. 31–33.

114. *Серова Г.* Етнологічні поняття в курсі історії України : Відбір та методика вивчення [Текст] / Г. Серова // Історія в школі. – 2006. – № 11. – С. 5–8.

115. *Терно С.* Розвиток мислення учнів під час вивчення шкільного громадянознавчого курсу [Текст] / С. Терно // Історія в школах України. – 2008. – № 4. – С. 11–16.

116. *Терно С.* Як підвищити вмотивованість вивчення історії [Текст] / С. Терно // Історія в школах України. – 2004. – № 8. – С. 22–26.

117. *Тодосійчук В.* Формування предметних та ключових компетентностей учнів на уроках історії [Текст] / В. Тодосійчук // Історія України. – 2009. – № 18. – С. 10–13.

118. *Удод О.* Дидактика історії : яким має бути універсальний підручник з української історії [Текст] / О. Удод // Історія України. – 2005. – № 45. – С. 1–8.

119. *Фідря О.* Стратегічна мета – розвиток особистості : сучасний зміст шкільної історичної освіти та форми його введення до навчального плану [Текст] / О. Фідря // Історія в школах України. – 2004. – № 8. – С. 2–9.

120. *Ходос М.* Методичні засади краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі [Текст] / М. Ходос // Історія в школі. – 2004. – № 4. – С. 10–12.

121. *Худобець О.* Схеми і таблиці на уроках історії [Текст] / О. Худобець // Історія України. – 2009. – № 2–3. – С. 1–48.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

І. С. Міронова

**Дидактика історії.
Спецкурс з джерелознавства,
історіографії та методики
викладання історії**

Методичні рекомендації
для студентів спеціальності
«Історія та археологія»

Випуск 246

Редактор *А. Якименко*.

Технічний редактор, комп'ютерна верстка *Д. Кардаш*
Друк *С. Волинець*. Фальцювальню-палітурні роботи *О. Кутова*

Підп. до друку 24.10.2017.

Формат 60x84^{1/16}. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 5,58. Обл.-вид. арк. 4,38.

Тираж 5 пр. Зам. № 5264.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.

Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009.